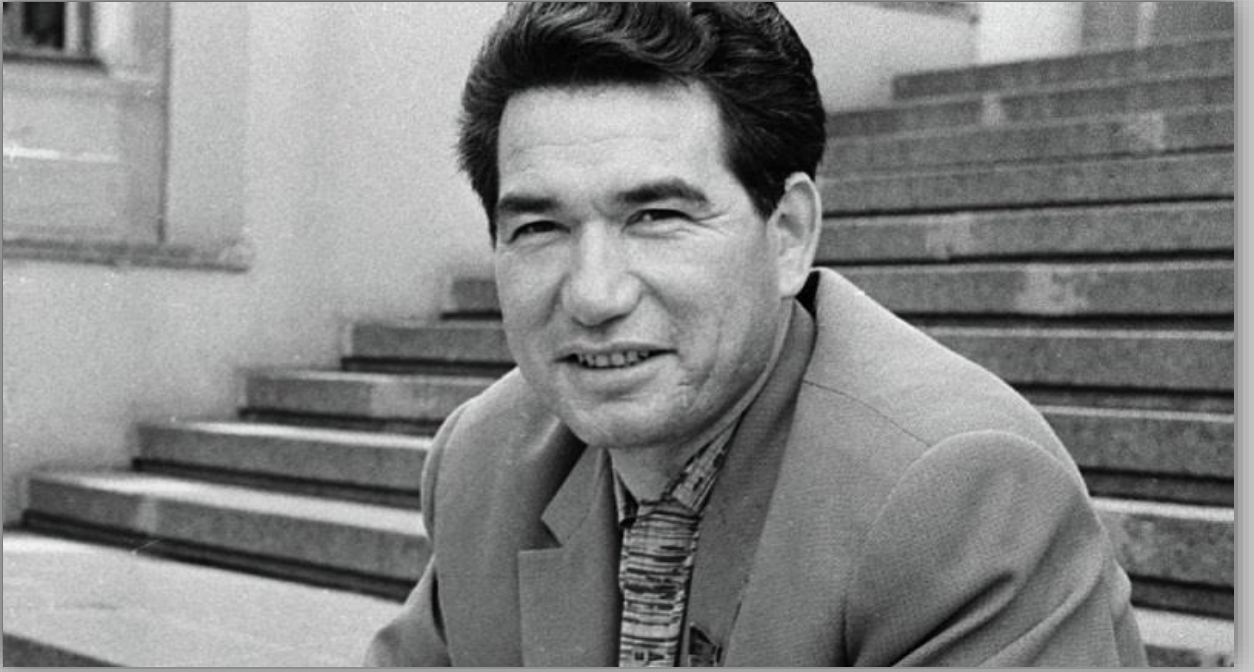

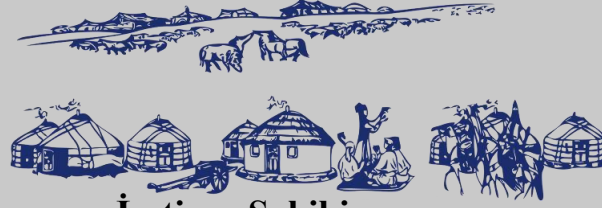

Göçebe Dergisi

HAZİRAN 2023 Sayı: 20

Fikir, Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi

İmtiyaz Sahibi

Gökçe Yükselen PELER

Genel Yayın Yönetmeni

Serkan YÜKSEL

Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı

Birkan UZUNOĞLU

Yayın Kurulu

Birkan UZUNOĞLU

Gamze KUTUP

Hatice KARAKAYA

Hilal ÇAĞLAR

Merve ARISAL

Muhammed Burak GÜNERİ

Serkan YÜKSEL

Şule BERBER

Tuğçe Burcu DEMİR

Redaksiyon Kurulu

Gamze KUTUP

Hatice KARAKAYA

Merve ARISAL

Tuğçe Burcu DEMİR

Sosyal Medya

Ahmet Dursun TAMER

Sekreteryaya

Hilâl ÇAĞLAR

İletişim

Adres: Salih Kayasal Sok. Levent APT. NO: 6/5

Girne, KKTC

Tel: +90 507 041 54 09

E-posta: gocebedergi@gmail.com

ÖN SÖZ

20. Sayımızı Sunarken

*“Her insan bir romandır,
Biraz da kahramandır...”*

Cengiz AYTMATOV

Ölümünün 15. yıl dönümünde büyük Kırgız Türkü yazarımız Aytmatov’a rahmet ve minnetle...

Dergimizin Haziran Sayısı, ‘‘Düşünce/Fikir Yazıları’ ’Edebî Yazılar’’, ‘‘Kitap Önerileri’’ ve ‘‘Türk Dünyası Atasözleri’’ olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır:

Düşünce/Fikir Yazıları; Bahaeddin Özkişi ‘‘İstasyondan’’ Hikâyesinin Dil ve Üslup Bakımından Tahlili, Dede Korkut Ezgileri ve Tarihi, Höömey ve Boğaz Çalma Ya Da Tuva Nire Teke Nire, Sabri Esat Siyavuşgil’in Yolculuk Şiiri Üzerine, I. Göktürk Devletinde Mukan Kağan Devri (553-572) başlıklı yazılardan oluşmaktadır.

Edebî Yazılar; İhtimaller, Petersburg Mektupları, Amma Bu Küning Ertesi Hem Bar!, Ateşin Aşkı, Görəsən Necəyəm, Gözlerimden Geçen Kervanlar, Mahkûmiyet, Sende Kaldı, Sensizlik ve Sürgün başlıklı yazı ve şiirlerden oluşmaktadır.

Yeni sayımızın kulaklarda hoş bir seda bırakması ve dün isimli hazinede şimdiden yerini alması dileklerle.

Birkan UZUNOĞLU

İÇİNDEKİLER

DÜŞÜNCE/FİKİR YAZILARI	5
BAHAEDDİN ÖZKİŞİ "İSTASYONDAN" HİKÂYESİNİN DİL VE ÜSLUP BAKIMINDAN TAHLİLİ - İlhami KOÇ	5
DEDE KORKUT EZGİLERİ VE TARİHİ - Davronbek ORIPOV	9
HÖÖMEY VE BOĞAZ ÇALMA YA DA TUVA NİRE TEKE NİRE - Orhan BALDANE.....	12
SABRİ ESAT SIYAVUŞGİL'İN YOLCULUK ŞİİRİ ÜZERİNE - Berkan BATIR	22
I. GÖKTÜRK DEVLETİNDE MUKAN KAĞAN DEVRİ (553-572) - Asım Can ÖZTÜRK	25
EDEBÎ YAZILAR	32
İHTİMALLER - Rüveyda YERLİ.....	32
PETERSBURG MEKTUPLARI - Çev. Ahmet Muhammet ÇAKAR.....	35
AMMA BU KÜNING ERTESİ HEM BAR! - Ahmet Dursun TAMER.....	45
Amanat (Emanet)'Den İki Dörtlük - Ahmet Dursun TAMER.....	48
ATEŞİN AŞKI - Ülkü OLCAY	50
GÖRƏSƏN NECƏYƏM - Nigar ARİF	51
GÖZLERİMDEN GEÇEN KERVANLAR - İlhami KOÇ	52
MAHKÛMİYET - HİLÂL	53
SENDE KALDI - Dilan KELEŞ	54
SÜRGÜN - Erhan ÇAPRAZ	55
SENSİZLİK - Ç.Ç.....	56
TİTREYEN ELLERİM - Ç.Ç	57
TÜRK DÜNYASI ORTAK ATASÖZLERİ	58
KİTAP ÖNERİLERİ	59

DÜŞÜNCE/FİKİR YAZILARI

BAHAEDDİN ÖZKİŞİ “İSTASYONDAN” HİKÂYESİNİN DİL VE ÜSLUP BAKIMINDAN TAHLİLİ

İlhami KOÇ

Dil, bir milletin varoluşunda vazgeçilmez olan unsurların başında gelir. Millet, dili ile beraber yüzyıllardır süregelen birlikteliklerini, o dili konuşurken kullanılan ve doğal olarak oluşan şive, ağız gibi özelliklerle şahsi kılar. Bu şahsiyet her millete özgü bir tutumdur. Bir milletin dilini anlamak ve onun özellikleri kavranmak isteniyorsa edebî eserleri okunmalıdır. Şiir, roman ve öykü dilleri birbirinden farklı özellikler göstermez çünkü dil, millet tarafından topluca kullanılır. Fakat üslup bakımından şiiri ve tahkiyeli bir edebî eseri bir tutamayız. Şiir dili daha şahsi, sembollerle dolu ve hayal dünyasından kapalı kapıları aralayan bir üsluba sahiptir. Roman ve öykü dili, kullanılan dilin sanatkâr tarafından âdeta bir duvar ustasının örgü örgü ördüğü duvarlara benzetilebilir. Çünkü tahkiyeli edebî eserin dili, ana dilin işlevselliği iyi kullanıldığı zaman başarı bulur. Bu işlevsellik, gündelik/kullanılabilir dil ne kadar romana dâhil edilmiş veya edilmemiş sorusunda karşımıza çıkar. Roman veya öykü, dil her ne kadar sanatkârın elinde olsa da üst bir edebî dil kaygısı güdülerek oluşturulmalıdır. Romanda ve diğer edebî türlerde ise estetize edilmiş, çağrışım değerleriyle donanmış, imgelerle yüklü bir üst dil olan “kurmaca dil” kullanılır (Çetin, 2017: 258). Üslup, tahkiyeli edebî eser yazarın da hayatından parçalar barındırır. O yazarın hayat görüşü bize üslubu ile yansır. Tabi bu yansımanın ötesinde gerçekleşen birtakım olaylar da vardır. Bu olaylar dönem, akım, okul, hareket gibi adlandırmalar neticesinde karşımıza çıkan üsluptur. Fakat burada da üslup, dilden ayrı değildir. Ortak millî dilin sanatçıya göre ele alınış ve işleniş tarzı üslubu verir (Çetin, 2017: 274). Ortak millî dil içinde oluşan üslup sanatçının hangi akıma veya harekete, görüşe, döneme ait olursa olsun şahsi üslubunun da oluşmasında etkilidir. Şahsi üslubu yakalamak o sanatçıya mancınık etkisi yaratacaktır. İyi addedilen hikâye ve romanlarda üslup bizlere bir şeyler anlatır. Kelime kelime tahlili mümkün olmasa da tutumda üslup, söylenen kelimelerin sunulduğu tepsidir. Nitekim Mehmet Kaplan'da şu sözleri sarf etmiştir: “Güzel hikâyelerin hemen hepsinde bilinmeyen bir gerçeğin ifşası vardır. Güzellik, bir nevi ayna, dürbün veya her şeyin

en iyi şekilde ortaya konulduğu bir nevi vitrin vazifesini görür. Bunu üslup bize çok daha iyi hissettirir.” (Kaplan, 2017: 14)

Dil ve üslup bakımından ele alacağımız Bahaeddin Özkişi'nin “İstasyondan” hikâyesi, Göç Zamanı kitabının Bir Çınar Vardı bölümünde yer alır ve genel olarak kitaba göre dil ve üslup bakımından daha çok tahlile değerlidir. Özkişi, hikâyelerini genel olarak bahsinde bulunduğumuz edebî zevk kaygısı güderek oluşturmuştur. Dil malzemesini, yani kelimeleri etkili şekilde kullanan yazar, zaman zaman gerçeklik algısını elinde tutup esere yansıtarak okuyucuyu eserde yalnız bırakmamıştır. Bir dilde malzeme kelimedir. Bunun yanında kelimeyi o millete özgü biçimlere, kalıp ifadelerle sokarak kullanmak da bir malzeme sayılır. Bu malzemelere o millete özgü deyimler, atasözleri ve o yöreye ait sözler/ifadeler adı verilir. Buradan bakıldığında herhangi bir eserde konuşma dili ve yazı dili ayrımı ilk andan itibaren yapılabilir. Yaygın tutum yazı dili hazinesinden yararlanmak olsa da konuşma dili tutumu da örneklerle çoğaltılabilir. Konuşma dili, eserin bel kemiğini oluşturacak durumlarda da bulunabilir. Çünkü halkın canlı konuşma dili, romanı besleyen ana damarlardan biridir (Çetin, 2017: 258). Bu durum bütün tahkiyeli edebî eserlerde geçerlidir. Yazı dili ile oluşturulan tasvir, anlatım, öykü kurma, olay örgüsünü genişletme kısmının yanı sıra, konuşma dili ile oluşturulan karşılıklı diyaloglar okuyucuyu romanın veya hikâyenin içinde tutar. Bu durum güçlü bir sahneleme tekniğidir. Daha çok tiyatroya has gibi görünse de durum farklıdır. Karşılıklı konuşma, dolaylı aktarımdan daha etkili ve sahicedir (Çetin, 2017: 259). Sahiciliği eserde kullanılan halktan, herkesin aslında içinde olandan bir şeyler barındırmasına dayanır. Etkili oluşu ise gerektiği yerde argo, küfür gibi kelimelerin kullanılmasında sakınca görülmemesiyle ilgilidir. Sokak dili, gündelik dil ile gerçeklik algısı kuvvetlendirilir. Nitekim ele aldığımız “İstasyondan” hikâyesinde bu durum alenen ortadadır. Henüz başlangıcından itibaren küfür barındırır. Bu durum da bizlere hikâyenin esasını verir. İki Anadolu insanının candan konuşmasını gösterir. Anadolu insanı, kendini kalıplara sokmadan, kasmadan ve zorlamadan içinden geldiği gibi konuşur. Fakat bu onların edep seviyesi düşük olduğunu göstermez. İrdeliyor olduğumuz hikâyede dildeki Anadolu farklılığına da yazar tarafından değinilmiştir.

- İreliye gidek mi, yohsam ki eylene mi, diye düşündü.

- Ya gavatın tirenini kaçırırsan?

Görüldüğü üzere konuşma dili bariz bir şekilde kahramanların karşılıklı diyalogları ile verilmiştir. Türkiye Türkçesi'nin kurallarına göre “ireli” kelimesi aslında “ileri”, “eylene”

kelimesi aslında “eğlenelim” olmalıyken yazar konuşma dilinin yansıtımını, Anadolu’da en çok kullanılan ve herkesçe bilinen kelimeler ile yapmıştır. Bu durum eserdeki edebî zevk bakımından hayli işe yaramıştır. Eseri okuyan bir Anadolu’lu kişi gerçeklik algısı ile eserle özdeşlik kurabilecektir. Hatta hiç zorlanmadan bu kelimeleri dilinde rahatça çevirebilecektir. Dilimizin zengin özelliklerle şivelere sahip olması, yazarların da okuyucuların da bulunmaz kaftanıdır. Anlatılan durum sırf Anadolu’nun içleri için değil kuzeyi, güneyi, doğusu ve batısı için de geçerlidir. Ege yöresinin dil özelliklerine ait bir hikâyeyi okurken de zannediyorum ki o kısmın insanı rahatlıkla dilini döndürebilecekken, İç Anadolu insanı kalın konuşma yapısına alışkın dilini buna rahatlıkla döndüremeyecektir. Bu yüzden yazı dili daha çok tercih edilse de bazı bazı bu tür konuşma unsurları romanın ve hikâyenin akışından başlayarak yapısına kadar etkileyici bir yer alır. Bu durum konuşma dilinin yöresel sözlerle bezenip sunulduğunu da okuyuculara verir. Yöresel söz kullanımı veya bir yöreye ait dil ve konuşma özelliklerinden yararlanılması demin de bahsettiğimiz gibi birkaç sebebe dayanır: Dile bir çeşni, bir hava vermek, romanı süslemek; dili tekdüzelikten kurtarmak; dilin zenginliklerini, farklılıklarını sergilemek (Çetin, 2017: 262).

Bir diğer konuşma dili unsuru samimi hitap ifadeleridir. Bu duruma her yörede, her şehirde ve her köyde farklı farklı olsa da rastlanır. Gülüm, ağam, babuş, cancağızım, çiğerim, koçum, edem, gardaşım, gözüm, iki gözüm, anam-babam, çavuş, usta vb. diğer bütün ifadeler burada yer alır. Eserimizde de bu durum bırakılmamıştır.

- *Eylen gözüüm, eylen,*

- *Hele baba,*

- *Gahah Ali çavuş...*

Bu durum kişiler arası ilişkilerin sahiciliğini ortaya koyar (Çetin, 2017: 260). Eserimizde yer verilen ifadelerin sıklığı, hacmi kısa olsa da epey fazladır. Fakat bu durum okuyucuyu sıkır düzeyde değil, aksine eğlendiren bir derecededir. Sokak dili ifadelerine de yer veren yazar, bir “sokak jargonu” varlığını unutmamıştır. Buna örnek olarak “sigara” kelimesinin halk arasında jargon konumuna gelen “cıvara” kullanımından yararlanmıştır. “cığara”, “sığara”, “cigara” gibi kullanımları da halk arasında mevcuttur. Bütün bunların yanında kullandığı etkin dille beraber üslubunda kaymaya mahal vermeyen yazar, ortaya koyduğu eserin tamamında imzasını hissettirmiştir. Üslup konusunda sorulması gereken temel sorulardan biri olan “üslup hareketli

ve canlı mı, kuru mu, yavan mı” sorusuna henüz okumaya başlanıldığından itibaren cevap verilebilir. Sanatçı, eserde varlığını üslubu ile belli eder. Özkişi, bu hikâyesinde renkli ve canlı bir dil kullanmıştır. Hâlen daha yaşamakta olan şive özelliklerinden yararlanarak oluşturduğu için eser-okuyucu bağıni iyi yakalamıştır. Üslubun alt kollarında bulunan üslup türlerinden “avam üslubu” içine giren eser, bahsedilen dil özellikleri ve üslup tutumu ile burada anılmaktan kaçmamıştır. Avam üslubu; adı üzerinde bir terim olmakla beraber, kültür seviyesi düşük kurulan karakterler içinde göz önüne serilir. Dil hususunda söylediklerimizin arasında yer alan küfür, argo vs. gibi hitap ifadeleri bu üslubun kapsamındadır. Bunlar, birbirine hitap ederken ‘lavuk’, ‘lan’, ‘ben adamı şişlerim’ gibi karşısındakini aşağılama, onlara karşı güç gösterme tavrını içeren ifadeler kullanırlar (Çetin, 2017: 276).

Dil ve üslup birbirinden ayrı düşünülemez. Bir insana “seni seviyorum” derken sinirli bir üslupta söylerseniz, dediğiniz güzel sözün bir anlamı kalmayacaktır. Birbiri içinde ahenkle adeta dans eder gibi ilerlemek zorunda olan dil-üslup birlikteliği, bir de konu ile bütünleşirse oluşturulan eser daha tatmin edici düzeyde olacaktır. Bütün sanat eserlerinde olduğu gibi, hikâyede de güzelliği temin eden bütünlük, ana fikir ile ayrıntı arasındaki münasebettir. Dil ve üslup, tek başına bir değer ve mana ifade etmez (Kaplan, 2017: 14). İstasyondan hikâyesi hem ana fikir hem ayrıntı hem de dil ve üslup bakımından bütünleşmiş, hacmi kısa olsa da hikâyesel özellikleri barındırmış, biz okuyuculara dilsel şölen yaşatmış ve derin düşüncelere sevk etmiştir. Buradan bakıldığında Bahaeddin Özkişi, kuvvetli dile sahip, üslubu gayet yerinde ve ana fikir-ayrıntı bütünlüğünü yakalamış bir eser ortaya koymuştur.

Kaynakça

Çetin, Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Akçağ Yay., Ankara, 2017

Kaplan, Mehmet, *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yay., İstanbul, 2017

DEDE KORKUT EZGİLERİ VE TARİHİ

Davronbek ORİPOV¹

Tüm Türk halklarıyla eşit derecede ilişkili olan Dede Korkut'tan bugüne kadar yaklaşık 20 ezginin korunduğuna, bir tohum büyüğünün, bir şamanın, bir kabilenin kaptanının, bir bilgenin, bir rovinin, bir bakhshinin, bir benliğin niteliklerini somutlaştırdığına inanılıyor. Bunlardan on ikisi not edildi. Çoğunun birkaç kopyası var.

Bazı bilim adamları nedense bu satıra “Aqqu” (Сүгірдің күйі) eklemeyi gerekli bulmuyorlar. Her durumda, bu ezgilere bir oran verilir. Türklerin eski atalarının bıraktığı ezgilerin sadece Kazak Türkleri arasında var olduğu ayrı ayrı belirtilmelidir. Türklerin geri kalanında bu tür ezgiler ya olmadı ya da bize gelmedi.

Dede Korkut'tan kalan ezgilere Kazakça şöyle denir: “Қорқыт күйі” (üç kopya var), “Қоңыр”, “Башпай”, “Әуіппай”, “Желмая”, “Елім – ай, халқым – ай”, “Сарын”, (iki kopya var), “Ұшардың ұлуы”, “Тарғыл тана”, “Байлаулы киіктің зары”, “Тәңірі күйі”, “Елмен қоштасу”, “Аққу” (Сүгірдің күйі).

Onları Türkçe çevirirken, “Korkut ezgilere” (üç kopya var), “Kureyş – ayağın başparmağı”, “Açlık ezgilere”, “Yelmaya” (ördekli deve), “Elim-ay, halkım-ay” demek uygun olacaktır., “Sarin” (iki kopya vardır), “Sineğin teknesi”, “Tardil tana” (Ola buqa), “Zengin geyiğin zehiri”, “Tangrinin ezgilere”, “El'e veda”, “Kuğu”.

“Қорқыт Ата Китабы” belirtildiği gibi zamanının bestecisi, şarkıcısı, kasabı olan Korkut'tan geriye kalan birkaç ezginin yukarıda not edildiğini belirtti. Bu ezgilerin çoğu zamanımıza ulaştı. Cümleden: “Арыстан Баб”, “Устаз”, “Аққу”, “Ұшардың ұлуы”, “Кілем жайған”, “Әуіппай”, “Башпай”, “Қоштасу”, “Желмая”, “Елім – ай”, “Тарғыл тана”, “Қорқыт күйі” [Ысқақов 1994: 8].

Anlaşıldığı üzere, aşağıdaki listede “Арыстан Баб”, “Устаз”, “Кілем жайған”, “Қоштасу” bahsedilen gibi yeni ezgi isimleri, “Елім – ай, халқым – ай” ezgi'nin “Елім – ай” şeklinde kaydedilmiştir.

¹Özbekistan Ulusal Üniversitesi, Özbek Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi
E-mail: bekdavr@mail.ru

Dede Korkut'un bu şarkıları 1975 yılında M. Avezov adını Güney Kazakistan Üniversitesi tarafından düzenlenen müzik-folklor seferine yarıştı, Kazakistan'ın tarihi ve kültürel anıtlarıyla M.Boydildayev tarafından kaydedildi. O zamanlar Kızılorda bölgesinin 96 yaşındaki bir vatandaşı olan aydınlık Kasap Rozeti-İsmayil Shemenov'un (1883-1979) Koç performansında bir teyp kaydediciyi mühürledi. Bu ezgiler, enstitünün müzik bölümünde tutuldu.

Geleneğe göre, Ariston Bob, Abushukr Abusaid gibi Dede Korkut öğretmenleri El-Forabi'nin çağdaşlarıydı. Kayliboy, Şakar, Berikbol, Silembek, Kazakların Molikboy'u gibi el suygan Bakhşilere ek olarak, zamanımıza kakharite ezgilerinin gelişinde Smatay Umbetbekov, Musabek Jarqınbekov gibi hizmetlerin paha biçilmezdir [Ысқақов 1994: 8-9].

Kazaklar arasından çıkan soylu kuyçi-Bakhşilerin Dede Korkut bir pir öğretmeni olarak görmeleri dikkat çekicidir. Elbette, söyledikleri Aslanlardan önce Dede Korkut'un adını anmak onların göreviydi [Kelimbetov 1991: 62].

Her ezginin yaratılış tarihi hakkında efsaneler olması dikkat çekicidir. Bunlar arasında en ünlüsü “Tanrı'nın ezgisi”, “Korkutun ezgisi”, “Elim-ay, halkım-ay” ve “El'e veda” dır.

Babadan çocuğa, yani zaman zaman gelen bir efsaneye göre, “Башпай” – “Ayağın başparmağı” Korkutt'un en son oluşturduğu suck ezgisidir.

Efsaneye göre, yüz yıl boyunca ölüm korkusu olmadan nehrin yüzeyinde yaşayan Korkut'a Harika bir Çantadan geldiği ortaya çıktı.

O gün bile her zamanki gibi kız kardeşi Oqtomok (Ақтамақ) nehri geçer ve erkek kardeşine yiyecek getirir. Yemekten sonra Korkut'un istemeden açılır. Kovboy kızın nogahani sesi netleşir ve kız kardeşi erkek kardeşinin uyanmasını bekler. Torbaya gelen zehirli bir yılan, Söz'ün tingan sesini kullanarak Korkut'u ısırır.

Yüz yıldır Korkut'u kovalayan Ajal'ın, yılan şeklinde bir torbaya konur. Ters yönde, zehir Korkut'un boynuna yayılıyordu ve o ölmeye başlıyordu. Sonra ilaçsız çığlık atan kız kardeşine veda eder ve ona uzun zamandır aklında olan son dileğini söyler: “Çirkin Ajal bir torbaya hapsolmuş. Bu bir ökinç'in. İkinci ökinçim, Sirdarya'nın yüzündeki bir fırtınada çok daha önce benim tarafımdan vurulmuştu. Bu benim affedilmez günahım. Gizemin eşliğinde, benim adıma bir mağara kazılmış olurdu. Beni gömerken yanımdan ayrılın. Hayatımla ilişkilendirdiğim karakteristik koçumu benimle gömün. Ölmeme rağmen, adımlı torunlarıma hatırlıyorum.

Öyleyse ışığım ağlama, ağlayanla olacak mı”?. Kız kardeşi “Ağa, Ağabey, Asqar Dağım, altınım” diye inliyor.

Aynı yerde Korkut’un son gücünü toplamış ve koçunu eline alarak kız kardeşini teselli ederken bir ezgi çalmıştı. Bu yüzden Korkut’un Son ezgisi, “Bashpay” adıyla nesillerin hafızasında kalmış. Kara horoz ise Korkut’un ölümünden sonra mezarında kısık bir ses çıkarır: “Korkut, Korkut”.

Aynı efsanenin bir başka varyantına göre, Korkut kırk yıl boyunca ve sonunda Syrdarya'nın sularında, yelesinin derisiyle nehrin yüzeyinde uzanarak, üzerine bir koç üfleyerek ve Ajal'ın dikkatini dağıtarak ölümden kaçmış olacaktı. Bu noktada, Korkut'un akrabası Oqtamaq (bazı kaynaklarda bir kızın kız kardeşi, yeğeni) nehri affediyor ve yegülik'i ona getiriyordu. Günlerden birinde, Korkut kuzeninin getirdiği bir yemekten tatil yaparken, ani bir rüzgâr yükselir ve bir dalga yükselir ve kutsamalarını alır. Ola-taurit anı, Korkutun başparmağının akrabasına dokunduğu zamandır. Bundan utanan korkunun pişmanlık duyduğu, ölene kadar kendini suçlu hissettiği ortaya çıktı.

Sonra dedi ki: “Beni gömdüğün zaman başparmağımı mezarın dışına göm”. Bunun nedeni, geçmişte Kazak halkının kızı aşırı derecede şımartması ve erkeğin herhangi bir üyesinin dokunuşundan kaçınarak saygılarını yerine getirmesidir. Bir erkeğin kolu veya bacağı gibi herhangi bir üyesi bir kıza dokunursa, adam ömür boyu küçümseme içinde kalır. Erkekler, mümkün olduğu kadar, bilinmeyen bir kıza dokundu ve kendini itmeden uzaklaştırdı.

Bu tek örneğin uzun zamandır kendine yeten Türkler arasında, özellikle Kazak Türkleri arasında or-nomus, oriyat, iffetin kendine özgü nitelikleri arasında olduğu anlaşılmaktadır.

Dede Korkut’un ezgileri sadece Kazak Türkleri arasında korunuyor. Ancak bugün hala icra edilmelerine rağmen Türk halklarının ortak mirası olarak kabul ediliyor.

KAYNAKLAR

Қорқыт Ата кітабы. Түрік тілінен аударған Балтабек Ысқақов.—Алматы: Жазушы, 1994.

Келимбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Ана тілі, 1991.

HÖÖMEY VE BOĞAZ ÇALMA YA DA TUVA NİRE TEKE NİRE*

Orhan BALDANE**

Giriş

Geçmişten günümüze kadar oldukça geniş bir coğrafi alanda yaşam süren Türk toplulukları, aralarındaki mesafelere ve zaman zaman meydana gelmiş siyasal kopukluklara rağmen günümüzde birçok ortak kültürel unsura sahiptir. *Dede Korkut*, *Köroğlu*, *Nasreddin Hoca*, *Keloğlan*, *Nevruz* ve *Âşıklık geleneği* gibi kültürel unsurlar, Türk dünyasını oluşturan irili ufaklı grupları birbirine bağlama hususunda hemen ilk başta akla gelmektedir. Ayrıca, bu unsurların birçoğu Türk devletlerinin UNESCO nezdindeki girişimleri neticesinde uluslararası kültürel miras listelerine de dâhil olmuştur.

Türk topluluklarının sahip oldukları kültürel unsurların bazı noktalarda değişime ve dönüşüme uğradığı göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra tamamen unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş geleneklerden söz etmek de mümkündür. Ayrıca, komşu halklardan öğrenilen ve Türk kültür hayatına eklemlenen kültürel unsurlar da yaşanan geniş coğrafyanın doğal bir sonucudur.

Bu çalışmada ele alınacak olan *hööme* ve *boğaz çalma* adlı müzik türleri Türklerin, bozkır kültürüyle yoğrulmuş yaşam tarzlarının günümüze ulaşmış bir parçasıdır. Ancak bahsi geçen müzik türleri günümüzde Türk kültür coğrafyasının her yerinde değil, yoğun olarak iki bölgede görülmektedir. Bu iki bölgenin kayda değer tarafı ise birbirleriyle komşu olmayıp neredeyse Türk dünyasının iki farklı ucunda bulunmalarıdır. Bu türler, günümüzde Türk dünyasının kuzeydoğu ucundaki *Tuva Cumhuriyeti*'nde ve güneybatı ucundaki *Teke Yöresi*'nde karşımıza çıkmaktadır. *Google Haritalar* üzerinden yapmış olduğumuz ölçüme göre Tuva Cumhuriyeti'nin başkenti *Kızıl* şehri ile Teke Yöresi'nin merkezi diyebileceğimiz *Burdur* ili arasında 7215 kilometre mesafe vardır.

* Geçtiğimiz yıllarda kaybettiğimiz dünyaca meşhur bilim adamımız Prof. Dr. İlhan Başgöz'ün hayat hikâyesinin yer aldığı kitapta "Gemerek Nire Bloomington Nire" başlığı kullanılmıştı. Bu yazının başlığında yer alan "Tuva Nire Teke Nire" ifadesinde de bahsi geçen eserin başlığından esinlenilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Denizli/TÜRKİYE, obaldane@pau.edu.tr

İnceleme

Boğaz ya da gırtlakın etkin olarak kullanıldığı müzik türü dünyada *Throat Singing* ya da *Overtone Singing* gibi isimlerle anılmaktadır. Tuva Türklerinin kullandığı höömey terimi ise Moğolca kökenli bir kelimedir ve “gırtlak” anlamına gelmektedir (Arıkoğlu 2013: 3). Türkiye’de de bu müzik türü için boğaz teriminden istifade edilmesi, türün adlandırılması hususunda ortak bir anlayışın söz konusu olduğunu göstermektedir. Bu noktada akla gelen ilk soru ise şudur: Tuva Cumhuriyeti’nde höömey, Teke Yöresi’nde ise boğaz çalma adı verilen bu müzik türleri, birbirinden bağımsız bir şekilde mi ortaya çıkmıştır, yoksa höömey ve boğaz çalma gelenekleri aynı kökten mi gelişmişlerdir?

Bu soruların cevabını Türklerin en eski dönemlerden günümüze kadar taşıdıkları konargöçer yaşam tarzı vermektedir. *Çoban ve sürü*, bu yaşam tarzının temel iki unsurudur. Mekân ise uçsuz bucaksız yaylalar ve bozkırlardır. Sürüsünün peşinde yayla yayla gezen çobanlar, doğanın sesini de en iyi bilen kişilerdir. Kuşların, böceklerin ve suların sesleri çobanlar için her gün duydukları sıradan seslerdir. Bunların yanı sıra, günün büyük bir bölümünü sürüsüyle geçiren çoban için vakti değerlendirmenin en zevkli yollarından biri de müziktir (Yılmaz 2013: 28). Tabiatın ortasında sürüsüyle bir başına olan çobanlar, hayvanlarıyla iletişim kurabilmenin kendine has yollarını da keşfetmişlerdir. Hayvanları bir arada tutabilmek, uzaklaşmalarını engellemek ve tehlikelerden korumak gibi amaçlarla birtakım seslenme çeşitleri ve işaretler ortaya çıkmıştır. Zaten çobanlar, müziği de öncelikle hayvanlarla iletişim kurma amacıyla icra etmektedirler (Yılmaz 2013: 18-19).

Çoban dili olarak adlandırılan bu dil, kimi zaman bazı kalıp sözlerle hayvanlara komut verme şeklinde kendini gösterir, kimi zaman ise kaval, sipsi, çam düdüğü gibi müzik aletlerinin hayvanların anlayacağı bir dille icra edilmesiyle ortaya çıkar. Yer değiştirmenin belirli bir düzen içinde sürekli gerçekleştirilen bir eylem olması, Yörük gruplarının yaşantısındaki neredeyse tüm eşyaların kolayca taşınabilir şekilde tasarlanması sonucunu doğurmuştur. Doğal olarak Yörük kültürü içinde sıklıkla kullanılan müzik aletleri de bu yaşam tarzının bir yansıması olarak kolayca taşınabilir özelliktedir (Yılmaz 2013: 22). Bu yaşam tarzının içinde müzikle uğraşma ise profesyonel bir amaçtan daha ziyade yaşam biçiminin bir gereğidir (Ergun 2004: 22).

Höömey türündeki eserler Altay Dağları’nın civarındaki konargöçer hayata ait unsurların taklitlerinin ön planda olduğu tasvirleri içerir. Buna bağlı olarak da bu türü icra edenler

çoğunlukla çoban ya da avcı gibi gruplardır (Malkoç, Çelik 2020: 65-66). Yörük müziği de benzer şekilde daha çok çobanlık mesleği etrafında şekillenmiştir. Yani, boğaz çalma ve höömey adı verilen müzik türlerinin ortaya çıkması da çobanlık mesleğinin getirilerinden biridir.

Boğaz ezgilerinin ortaya çıkışıyla ilgili kayda değer bir görüş ise *guguk kuşu* ile ilgilidir. Boğaz ezgilerinin bu kuşun sesinin taklidi yoluyla ortaya çıktığı düşünülmektedir. Yörede *duguk/dugguk* adıyla bilinen kuşla ilgili boğaz ezgileri olması da bu görüşü ortaya koyanların başlıca delillerindedir. Yörükler arasında önemli bir değere sahip olan guguk kuşu “uğurlu, bahar müjdecisi” sayılmakta ve bu kuşun “göç vaktinin habercisi olduğu” düşünülmektedir (Ayyıldız 2013: 34-35).

Toplumların sosyokültürel yapıları, yaşayış biçimlerini ve inanç sistemlerini etkilediği gibi müzik geleneklerine de şekil vermektedir (Malkoç, Çelik 2020: 71). Höömeyin oluşumunda da Tuva coğrafyasının ve bu coğrafyadaki bozkır yaşamının etkisi büyüktür. Tuva Türkü çobanlar, doğadaki sesleri taklit ederek insan ve doğa sesinin harmanlandığı höömey türünün örneklerini ortaya çıkarmışlardır (Altundaş 2022: 81).

Tuva Cumhuriyeti’nin kuzeyinde Sayan Dağarı, güneyinde Tannu-Uula Dağları ve batısında Altay Dağları yer almaktadır. Bu coğrafyada yüzyıllardır avcılık ve bölgeye has geyik türlerinin yetiştiriciliğini yapan konargöçer çoban toplulukları yaşamaktadır. Bu bölgedeki geniş taygalarda insan sesinin azlığına zıt olarak su, rüzgâr ve kuş cıvıltısı gibi seslerin yoğunluğu dikkat çekicidir. Tuva Türklerinin çobanları da ezgiyi anımsatan bu çokseslilikten esinlenmişlerdir (Altundaş 2022: 80-81). Tuva Türklerinin öne çıkan özelliklerinden biri de yaşadıkları tabiatla bütünleşmeleridir. Sibiry’a’nın zorlu şartlarında yaşamı idame ettirebilmenin tek yolu da budur. Bunun için tabiatı her ayrıntısıyla tanımak gerekmektedir (Arıkoğlu 2013: 2-3). Tuva Türkleri de doğa ile iç içe yaşayan ve doğanın sunduğu imkânları çeşitli amaçlar için kullanan bir topluluktur. Bunun sonucu olarak da rüzgâr sesleri ve atın koşturması gibi doğal unsurlar Tuva müziğinin bir parçası olmuştur (Göher 2020: 211). Tuva Türklerinin animistik dünya görüşü, doğadaki unsurların manevi yönleri ve sesleriyle de yakından ilişkilidir. Gırtlak müziğinin kökeni de bu sebeple doğadaki seslerin taklit edilmesi olarak görülür (Kulmanova 2018: 11).

Boğaz çalma olarak adlandırılan türün izlerine yoğun olarak Teke Yöresi’nde rastlanılmaktadır. Ancak; Tarih, Coğrafya ve Halkbilimi gibi farklı disiplinlere ait çalışmalarda Teke Yöresi

tabiriyle kastedilen bölgenin kapsadığı alanın sınırları farklılık göstermektedir. Bazı çalışmalarda Fethiye ile Antalya arasında kalan bölgeye Teke Yarımadası adı verilmektedir. Bunun yanı sıra, tarihî dönemlerdeki Hamitoğulları, Tekeoğulları ve Menteşeoğulları sancaklarının sınırlarının Teke Yöresi'nin alanını oluşturduğuna yönelik bilgiler de vardır (Ayyıldız 2013: 7; Ersoydan, Göl 2017: 194). Teke Yöresi'nin kültürel alanı ise tarihsel dönemdeki siyasal alandan ya da coğrafya çalışmalarında ifade edilen alandan daha geniştir. Bu yörenin karakteristik özelliği, konargöçer Yörük Türkmen kültürünün günümüzde dahi canlılığının korunduğu bir bölge olmasıdır. Yöredeki gruplarının hareketliliğinin bir sonucu olarak da tarih ve coğrafya çalışmalarında ifade edilen sınırlar genişlemiş ve günümüzde daha büyük bir alanı karşılayan kültür sahası ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak Teke Yöresi'nin kültürel sınırlarına Burdur'un tamamını, Denizli'nin Acıpayam, Serinhisar ve Çameli ilçelerini, Muğla'nın Fethiye ve Köyceğiz'e kadar olan kısımlarını, Antalya'nın Korkuteli ve Elmalı ilçelerinin olduğu batı bölgesini ve Afyon'un Dinar, Dazkırı ve Başmakçı ilçelerini dâhil etmek mümkündür (Çelepi, Kocabıyık 2021: 12-13).

Höömey, çalgı eşliğinde icra edilebildiği gibi herhangi bir çalgı olmadan da icra edilebilir (Arıkoğlu 2013: 3). En çok tercih edilen çalgı ise *igil* adlı çalgıdır (Çolakoğlu Sarı 2014: 44). Bu çalgının yanı sıra *bızançı*, *doşpuluur* ve *çadagan* gibi çalgılar da kullanılabilir. Ayrıca, höömey türündeki eserler tek başına icra edilebildiği gibi grup olarak da icra edilebilir (Küçükdürüm 2018: 110).

Boğaz çalma türünün en önemli özelliklerinden biri çobanlık yapan genç kızlar ve Yörük kadınları tarafından icra edilmesidir (Ergun 2023: 50; Şimşek, Sağer 2022: 434). Boğaz ezgilerinin özellikle çocuk ve genç yaştaki kızlar tarafından icra edilmesinin başlıca nedeni ses tellerinin çocuk yaşlarda esnek olmasıyla ilgilidir. Yaşın ilerlemesine bağlı olarak ses tellerinin sertleşmesi boğaz ezgilerinin icrasını da zorlaştırmaktadır (Gök Akyıldız 2016: 49). Nadiren erkeklerin de boğaz çaldıkları görülmektedir. Bununla birlikte, boğaz ezgileri toplu etkinliklerde icra edilmemektedir. Genel olarak birbirinden uzak mesafedeki iki kişi arasında karşılıklı icra edilmektedir. Özellikle de kız çobanlar ile kaval çalan erkek çobanlar arasındaki iletişimi sağlamada boğaz ezgileri önemli bir işleve sahiptir (Ayyıldız 2013: 35).

Teke Yöresi'ndeki boğaz ezgileri günümüzde çalgılara uyarlanarak da icra edilmektedir (Şimşek, Sağer 2022: 434). Bu ezgilerin insan sesinden *bağlama*, *sipsi*, *kaval* ve *kabak kemane* gibi çalgılara aktarılması, bahsi geçen ezgilerin günümüze ulaşmasında da büyük bir paya

sahiptir (Ayyıldız 2013: 34). Çalgıyla icra edilen boğaz ezgileri zaman içinde *boğaz havaları* adını almıştır. Çalgıyla icra edilmelerine rağmen *boğaz* teriminin kullanılma sebebi de çalgı aracılığıyla taklit edilen eserlerin özgün hâllerinin boğaz ezgileri olmasıdır (Yılmaz 2013: 22). Yörük kültüründe çalgı çalmanın erkeklere has bir özellik olması ve bu çalgıları daha çok sürülerini güderken kullanmaları ise konuyla ilgili altı çizilmesi gereken bir başka husustur (Ergun 2023: 46).

Tuva Türklerinin icra ettikleri gırtlak müziğinin *höömey*, *kargıraa*, *sıgıt*, *borbannadır* ve *ezengileer* olmak üzere beş alt kolu vardır. Bunların içinde *höömey*, en eski teknik olup türe de adını vermiştir. Ünlü sesleri çıkarmaya uygun ve dudağın /v/ ünsüzünü seslendireceği şekilde bir pozisyon olarak icra edilir. Gırtlaktan gelen sesin taklit edilmesine *kargıraa* denir. Bu stilde hırıltılı sesler baskındır. *Sıgıt* stilinde ıslık sesine benzer bir ses yoğun olarak duyulur. *Borbannadır*, *kargıraa* ile benzerlik gösterir. Akan bir suyun şakırtısının taklididir. *Ezengileer*, *sıgıt* ile benzer bir stildir. Dörtnala koşan atların çıkardığı seslerin bu müzik türündeki karşılığıdır. *Sıgıt*, *höömey* ve *kargıraa* türlerinde söz de yer alabilirken *borbannadır* ve *ezengileer* sözsüzdür (Arıkoğlu 2013: 4; Altundaş 2022: 82-85, Küçükdürüm 2018: 110; Malkoç, Çelik 2020: 66).

*Höömey*in başlıca özelliklerinden biri de birden fazla sesin eş zamanlı olarak ve uyum içinde çıkarılmasıdır (Altundaş 2022: 89). *Höömey* türündeki eserler, ses akışının kolay olması için ünlü seslerin hâkim olduğu bir dizgeye sahiptir. Vokal kanalının açık olması, sürekliliği sağlayan önemli faktörlerden biridir (Malkoç, Çelik 2020: 68).

Boğaz ezgileri de Tuva Türklerinin *höömey*leri gibi genel olarak sözlü ve sözsüz olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Sözlü boğazların metinleri incelediğinde genellikle mani gibi yedili hece ölçüsüne ve “aaba” uyak yapısına sahip oldukları görülür. Sözsüz boğaz ezgilerinde ise ünlü seslerin “ea”, “oa” gibi farklı kombinasyonları söz konusudur ve ezgi süresince farklı usullerden yararlanılır (Yılmaz 2013: 58). Ünlü seslerin yoğun olarak tercih edilmesi konusunda da *höömey* ile bir benzerlik söz konusudur.

Tuva bölgesindeki gırtlak müziğinde bölgesel farklılıklar görülmektedir. Bay Tayga bölgesinde *kargıraa*, Süt-Höl bölgesinde *sıgıt* adı verilen stilin yaygın olduğu söylenebilir (Altundaş 2022: 83). Boğaz ezgileri ise obalara göre farklı adlar alabilmektedir. Bu müzik türü Sarıkeçililer tarafından *hada*, Honamlılar tarafından *dova*, Karatekeliler tarafından *hoya*, Adana ve Mersin civarındaki Karakoyunlular tarafından *hollu* olarak adlandırılmaktadır (Ergun 2023: 50).

Burada üzerinde durulması gereken bir başka husus ise aşirete ya da obaya has ezgilerin olmasıdır. Sözler değişmesine rağmen ezgi değişmemektedir. Başka bir Yörük topluluğu bu ezgiden yola çıkarak boğaz çalan kişinin hangi gruba ait olduğunu tahmin edebilmektedir. Bu da çalınan boğaz ezgisiyle topluluğun kimliksel olarak bir bütünleşme meydana getirdiğinin göstergesidir (Ergun 2023: 52; Ersoydan, Göl 2017: 193-194). Bu noktada boğaz havalarını el dokuması ürünlerde kullanılan motifler ve hayvan sürülerinin karışmaması için hayvanlara basılan damgalarla birlikte kimlik ifade edici unsurlar arasında saymak mümkündür.

Boğaz ezgilerinin adlandırılmasında yerleşim yerinin ya da bağlı bulunan grubun adının kullanılması yaygındır. *Hayta* ve *Bozamanlı* gibi boğaz ezgileri, bu adları topluluk adından almıştır. *Gökdere* ve *Hasiçi* gibi adlandırmalarda yerleşim yerinin adı esas alınmıştır (Ayyıldız 2013: 35). Bazı boğaz havaları ise *Sarıkeçili Kızının Boğazı* gibi kız adlarıyla ilişkilendirilmektedir (Yıldız, Kazan 2009: 1729).

Höömey türünde sesin boğaz, üst çene, burun, göğüs ve alt çene gibi farklı yerlerden elde edilmesine bağlı olarak stillerde de farklılıklar ortaya çıkmıştır (Küçükdürüm 2018: 120). Boğaz çalma türünde ise başparmak boğazın ön tarafına ya da yan yüzeylerine bastırılır. Ezgi süresince parmak boğaz üzerinde hareket ettirilir. Bazen boğazın diğer yanına işaret ve orta parmağı koyma yoluyla da icra gerçekleştirilir.

Boğaz çalma türünün adlandırılmasında *çalma* teriminden istifade edilmesi, boğazın adeta kaval adlı müzik aletine benzetilerek kullanılmasıyla ilgilidir (Ergun 2023: 50). Esasında vokal bir uygulama olan bu icra tarzı için çalma teriminin kullanımıyla ilgili olarak bu icrayı gerçekleştirenler gırtlakın saz, parmağın da mızrap olduğu yönünde ifadeler kullanmaktadırlar (Yılmaz 2013: 23). Gerçekten de bu icra tarzında gırtlak bölgesi bir çalgıymış gibi kullanılır ve oluşturulan ses, gırtlak ile damağın ön ucu arasında dolaştırılır (Altınay 2011: 56). Bazı bölgelerde boğaz çalma icrası hançereye vurup çekme tekniğiyle de yapılabilmektedir (Ersoydan, Göl 2017: 193). Genel olarak boğaz çalmanın iki temel tekniği vardır. Bunlardan birincisinde parmaklar gırtlığa yatay, diğerinde dikey şekilde temas ettirilir. Duyulan seste farklılıklar hissedilse de iki tekniğin de işleyiş prensibi aynıdır. Yani, hava ses tellerinden uyumlu bir şekilde ilerlerken gırtlığa yapılan darbe sonucunda uyum bozulur (Yılmaz 2013: 33).

Boğaz çalma türü bağlamında geleneğin öğrenilmesi ise tamamen görülen ve duyulan uygulamaların bireysel olarak taklit edilmesi ya da yinelenmesiyle mümkün olmaktadır (Ergun

2023: 50). Yani, buradaki usta-çırak ilişkisinde özel bir yardım yerine izlenerek öğrenme metodu uygulanmaktadır (Ayyıldız 2013: 31). Hatta bu öğrenme uygulaması zaman içinde genç kızlar arasında yarışmaya da dönüşmüş ve iyi boğaz çalmak bir tür saygınlık göstergesi olmuştur (Yılmaz 2013: 28). Höömey de aile içinde öğrenilebilen ve nesiller arasında aktarılabilen bir türdür. Bu sebeple de yayılma alanı çok sınırlı olmuştur (Altundaş 2022: 86).

Boğaz ezgileri ve höömeyleerin en çok benzediği nokta ise ezgisel yapıda görülen tam dörtlü ve tam beşli aralık atlamaların iki türde de sıklıkla kullanılıyor olmasıdır. Bu da boğaz ezgileri ve höömeyleerin ortak bir kökenden dallanmış olabilecekleri görüşünü teknik olarak destekleyen bir bilgidir (Ayyıldız 2013: 36).

Sonuç

Höömey ve boğaz çalma türleriyle ilgili yukarıda anlatılan bilgilerden hareketle iki türün en çok öne çıkan ortaklıklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) İki türün de konargöçer hayat tarzı ve çobanlık mesleğiyle ilişkili olması,
- 2) İki türde de doğadaki farklı seslerin taklit edilmesinin esas olması,
- 3) İki türde de taklit esnasında boğaz ve gırtlak bölgesinin kullanılması,
- 4) İki türün de kilim motifleri ve boy damgaları gibi boylar arasında kimlik ifadesi olması ya da bölgesel özellikler göstermesi,
- 5) İki türün de sözlü ya da sözsüz icra edilebilmesi,
- 6) İki türün de çalgıyla ya da çalgısız icra edilebilmesi,
- 7) İki türde de ünlü seslerin baskın olduğu bir icranın hâkim olması,
- 8) İki türün öğrenilmesinde de izleyerek ve taklit ederek öğrenme metotlarının baskın olması,
- 9) İki tür de çoğunlukla aile içinde ya da dar bir çevrede aktarıldığı için yayılma alanlarının sınırlılık göstermesi,
- 10) İki türde de tam dörtlü ve tam beşli aralık atlamaların sık kullanılması.

Buradaki maddeler, höömey ve boğaz çalma türlerini Türklerin geçmiş dönemlerde ortak alandaki yaşamlarının günümüze kadar uzanmış bir yansıması olarak düşünmemizi sağlamaktadır. Türlerin icrasında ortaya çıkan bazı farklılıklar ise hem zamanın hem de mekânın değişmesine bağlı doğal süreçler olarak kabul edilmelidir. Yani, yüzyıllardır birbirleriyle doğal bir teması olmayan Tuva Türkleri ve Teke Yöresi Türkleri arasında bu şekilde benzer özellikler barındıran müzik türlerinin görülmesini bu iki grubun aynı milletin

üyesi olmalarının ve kültürel bakımından ortak bir kökten filizlenmelerinin bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir.

Bu türün hayvancılık ve konargöçer yaşam tarzının hâlen aktif olduğu diğer Türk bölgelerinde seyrek görülmesi ya da hiç görülmemesi ise yukarıda da bahsedildiği gibi kültürel unsurların kimi zaman tamamen unutulması ya da değişerek başka bir şekil almasıyla ilişkili olmalıdır. Tuva Türkleri ve Teke Yöresi Türkleri ise diğer Türk gruplarından farklı olarak boğaz ya da gırtlak bölgesini kullanarak müzik icra etme stilini muhafaza etmiş ve bazı değişikliklerle günümüze kadar taşımış iki Türk grubu olarak karşımızdadır.

Tuva Türklerinin höömey geleneği son yıllarda dünya genelinde ciddi bir dinleyici ve takipçi kitlesine ulaşmıştır. Örneğin, *Hün Hürtü* adlı müzik grubu hem Tuva Türklerinin hem de geleneksel Tuva gırtlak müziğinin dünya çapında tanınması noktasında önemli müzik çalışmalarına imza atmıştır (Arçın 2022: 86-87). Teke Yöresi'ndeki boğaz ezgileri için ise aynı durum söz konusu değildir. Konargöçer grupların yavaş yavaş yerleşik yaşama geçmelerinin bir sonucu olarak boğaz çalma geleneği de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Şimşek, Sağer 2022: 434).

Konargöçer yaşam tarzına sahip gruplar içinde kültürel aktarımın önemli bir ayağı olan *yârenlik*, birçok bakımdan işlevsel bir yapıya sahiptir (Ayyıldız 2013: 32-33). Anadolu'nun farklı yerlerinde *oturak*, *ferfene*, *sıra gecesi*, *kürsübaşı* gibi adlarla anılan etkinlikler de yârenlik etkinliğinin değişik bölgelerdeki uygulamalarıdır. Bu tür meclisler, içerik ve ritüeller yönünden bazı farklılıklara sahiptir. Ancak, başta müzik gelenekleri olmak üzere kültürel unsurların genç kuşaklar tarafından uygulamalı bir şekilde görülüp öğrenildiği yerler olmaları dolayısıyla kültürel devamlılık hususunda bu meclisler hayati öneme sahiptir. Boğaz çalma, daha çok kadınların icra ettiği bir tür olsa da yukarıda bahsedildiği üzere çalgılara aktarılarak da icra edilmektedir. Yârenlik gibi toplantılar en azından boğaz ezgilerinin çalgı eşliğinde düzenlenmiş hâli olan boğaz havalarının yaşamasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacaktır. Böylece geleneğin devamı da mümkün olacaktır. Yine radyo ve televizyonlardaki müzik programlarında bu türe ait eserlere mümkün olduğunca yer verilmesi, boğaz çalma geleneğinin tanınması ve yaşaması açısından önemlidir. Sosyal medya platformlarında da bu türün icrasıyla ilgili bazı örnekler kayıtlıdır. Özellikle Emre Dayıoğlu tarafından yapılmış kayıtlar, icracaların ve icra ortamlarının özgünlükleriyle dikkat çekmektedir. Bu kayıtların çeşitlendirilip dünyanın

her yerinden video izlemeye imkân sunan sosyal platformlarda daha fazla yer bulması da zaman içinde türün tanınırlık seviyesini yükseltecektir.

KAYNAKLAR

- Altınay, F. Reyhan (2011) “Geleneksel Müzikte Ses Üretme Bağlamında Türk Halk Müziğinde Seslendirme”, *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, S. 1, s. 49-59.
- Altındaş, Uğur (2022) “Tuva Gırtlak Müziği: Höömey”, *Millî Folklor*, C. 17, S. 134, s. 79-91.
- Arçın, Salih Mehmet (2022) “Tuva Müzik Grubu Hün Hürtü’nün Şarkı Sözleri Üzerine Anlambilimsel Bir Çözümleme”, 9. *Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı*, Ed. Feryal Korkmaz, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, s. 81-96.
- Arıkoğlu, Ekrem (2013) “Kültürel Miras Olarak Tuva Müziği”, Son Erişim: 05.06.2023, Erişim Adresi: https://www.academia.edu/8306593/Tuva_M%C3%BCzi%C4%9Fi
- Ayyıldız, Sinan (2013) *Teke Yöresi Yörük Türkmen Müzik Kültüründe Yerel Çok Seslilik Özellikleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelepi, Mehmet Surur; Kocabıyık, Fikriye (2021) *Teke Yöresi Delbekçi Kadınları*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Çolakoğlu Sarı, Gözde (2014) “Asya’dan Avrupa’ya Yaylı Çalgılar Tel Üzerinde Ses Elde Etme Tekniğine Göre Sınıflandırma”, *JASS Studies*, S. 25-I, s. 35-50.
- Ergun, Levent (2004) *Yörüklerde Müzik ve Boğaz Çalma*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Ergun, Levent (2023) “Yörüklerde Müzik ve Boğaz Çalma”, *Yedi*, S. 29, s. 39-53.
- Ersoydan, Mehmet Yiğit; Göl, Mine (2017) “Teke Yöresi Müzik Kültürü İçinde Yer Alan Özgün İcra Türleri”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 39, s. 182-197.

- Göher, Feyzan (2020) “Kültür Ürünlerinin Mekânsal Değişimi Sibiry Türklerinde Tarım ve Hayvancılık Kültüründen Müzik Kültürüne Geçen Çalgılar”, *Etnomüzikoloji Dergisi*, C. 3, S. 2, s. 205-223.
- Gök Akyıldız, Sevilay (2016) *Burdur Yöresi Türk Halk Müziği ve Özellikleri*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kulmanova, Aidana (2018) “Üstü-Hüre Festivali: Tuvaların Dini İnanışları ve Halk Müziği”, *Asya Studies*, S. 3, s. 8-19.
- Küçükdürüm, Ezginur (2018) “Teori Eksenli Disiplinlerarası Bir Çalışma Tuva Gırtlaktan Söyleme Stillerinin Analiz Sonuçları”, *AKÜ AMADER*, C. 4, S. 8, s. 105-128.
- Malkoç, Tülün; Çelik, Sibel (2020) “Tuva Türkleri’nde Höömeý Söyleme Biçimi”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 58-74.
- Şimşek, Mehmet; Sağer, Turan (2022) “Teke Yöresi Türkmenlerinde İklik Çalgısı”, *İdil*, S. 91, s. 425-454.
- Yıldız, Gökay; Kazan, Şevkiye (2009) “Teke Yöresinin Merkezi Burdur Halk Kültürü İle Müziğinden Esintiler”, *Turkish Studies*, C. 4, S. 8, s. 1691-1733.
- Yılmaz, Zehra (2013) *Yörüklerde Boğaz Çalmanın Anlamı ve Tekniklerinin Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SABRİ ESAT SİYAVUŞGİL'İN YOLCULUK ŞİİRİ ÜZERİNE

Berkan BATIR¹

Bir yaz günü, odamda kaparken bavulumu,
Çekecek koltuğumun parmakları kolumu
Her zamanki sesiyle bana: “Otur” diyecek.

Bütün kış geceleri duyduğum laflarıyla
Çıplak bir kadın gibi beyaz çarşaflarıyla
Beni uyutmak için yatağım esneyecek.

Yolda, adımlarımı çağırarak geriye,
Aralık kalan kapım belki dönerim diye
Penceremde buğudan bir damla yaş donacak.

Yürürken sağ omzuma hafif sesle ötüşüp,
-Bir evden anlaşılmaz fısıltılarla düşüp-
Bembeyaz bir el gibi bir güvercin konacak.

Dudağımı gizlice çekerek dudağına,
Akşam gibi düşecek vagon basamağına
Garda beyaz, dumandan bir kadının bedeni.

Son kampana çalacak ve son düdük ötecek
Mesafeler bir nokta hâlinde küçültecek
Külrengi istasyonda mendil sallayan beni.

Duygusal öğeler yönüyle:

Şairimizin şiiri ayrılık ve yalnızlık konularını ön planda tutan şiirlerden yola çıkarak yazdığını söyleyebiliriz. Şiirimizin yalnızlık ve ayrılık konuları üzerine kurulu olduğunu görürüz. Ayrılık vakti geldiği zaman alışkanlıklarımızdan uzaklaşırken kendimizi ister istemez kötü hissederiz.

¹ Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. Sınıf öğrencisi

Bu insanın doğasında olan ve son derece anlamlı bir duygudur. Şair şiirde hayatının merkezi olan ve âdeta şairin dünyasında birbirlerine sevgili muamelesi yaptıkları evinden, odasından ve eşyalarından ayrılmak zorunda kaldığı izlenimini uyandırır. Şair şiirde evinde yer alan ve anlatımda yer verdiği eşyaların bütünü bir sevgili olarak hayal etmektedir. Burada değinmem gereken ve beni son derece etkileyen anlatımlar oldu. Bu anlatımları açıklayacak olursam:

“Çekecek koltuğumun parmakları kolumu / Her zamanki sesiyle bana: “Otur” diyecek.” Dizesinde gerçekleşen anlatımda insanın sevdiği kişinin kucağına oturmasından bahsetmektedir. İnsan için bu şefkatli kucak kimi zaman anne, baba kucağıdır kimi zamansa bir sevgilidir. Şairimiz içinse bu kucak gidişini durdurmak isteyen bir sevgilidir. Koltuğun kollarıysa onu kucaklayan sevgilinın elleridir.

“Bütün kış geceleri duyduğum laflarıyla / Çıplak bir kadın gibi beyaz çarşaflarıyla Beni uyutmak için yatağım esneyecek.” Dizesinde gerçekleşen anlatımda şair yaşadığı yalnızlık duygusunu yatağın onu kavrayan bir sevgiliye benzeterek gözler önüne sermiştir. İnsan için gülmek nasıl bulaşıcı ise esnemekte öyledir. Şair, yatağın esneyerek onu uyutup gidişini engelleme çabasından bahsetmiştir. Bence şiir adına yalnızlığın en net anlatımı duygusal olarak bu dizelerde anlatılmıştır.

“Yolda, adımlarımı çağırarak geriye / Aralık kalan kapım belki dönerim diye” Dizesinde gerçekleşen anlatımda şair kapının aralık kaldığını söyler. Aralık kalan kapının hareket etmesiyle ortaya çıkan insanın kulağını tırmalayan acıklı ses şairin gidişini engellemek içindir. Şair burada gidişini engellemek için feryat eden sevgilinın seslenişini kapıya benzetmiştir. Dizenin devamında yer alan “Penceremde buğudan bir damla yaş donacak.” satırlarında ise önemli bir detay vardır. Şair şiirin başında bir yaz günü yola çıktığından bahseder. Ancak yaz günü camda olan buğu donmaz. Burada yapılan anlatımla şair camda oluşan buğunun üzüntüden donduğunu tasvir etmiştir. Burada bahsedilen damlalar sevgilinın ağlamaktan gözyaşlarının kalmamasıdır.

“Yürürken sağ omzuma hafif sesle ötüşüp / -Bir evden anlaşılmaz fısıltılarla düşüp- / Bembeyaz bir el gibi bir güvercin konacak.” Dizelerinde şairin sevgiliyi İslam dini inancına göre sağ tarafta olup iyiliklerimizi yazan meleğe benzetmiş olabileceğini düşünüyorum. Bunun sebebi sağ omzuna konan güvercinin renginin beyaz olmasından kaynaklı. Beyaz renk bilindiği üzere saflığı ve temizliği temsil etmektedir. Şair sevgilinın saflığını anlatmıştır.

“Dudağımı gizlice çekerek dudağına / Akşam gibi düşecek vagon basamağına / Garda beyaz, dumandan bir kadının bedeni.” Dizelerinde şair gün batımında havanın kararmasıyla tren dumanının beyaz görüntüsünden bahsetmiştir. Şair burada yalnızlık ve ayrılık duygusunu günbatımına benzetir. Şair canını almaya gelen meleği beyazlar içerisinde ona çıktığı bu yalnız yolculukta eşlik etmeye gelen sevgiliye benzetir. Meleğin rengi şairin cennete gideceğinin bir işaretidir.

“Son kampana çalacak ve son düdük ötecek / Mesafeler bir nokta hâlinde küçültecek / Külrengi istasyonda mendil sallayan beni.” Dizesi ile ölüm saati geldiğinde son nefesin verileceği, geri dönüşü olmayan bir yola girileceği ve bu son yolculukta herkesin yalnız olduğu anlatımının yapıldığını düşünüyorum. Ek olarak şair kendisini yolcu etmeye gelen meleğin beyazlar içerisinde olmasından yapacağı son yolculuğun kendisini cennete götüreceğini ifade edip bu ifadesini çalınan son kampanayı trenin içinde dinleyip trenin dışında kül rengi istasyonda kalanlara mendil sallayarak göstermiştir. Kül rengi istasyondan diyerek henüz yaşamına devam eden insanların cennete mi cehenneme mi gideceğinin bilinmediği anlatımının yapılmak istendiğini düşünüyorum.

Sezgisel öğeler yönüyle şiirimiz:

Şair ayrılık vaktinin geldiğinden bahsederken odasının, koltuğunun, yatağının ve çarşaflarının kısaca evinde bulunan ve şiirde yer verdiği tüm eşyaların onun gidişini durdurmak isteyen bir sevgili olduğunu söyler. Şair tüm bu engellemelere rağmen kaçınılmaz sonun geldiğini belirtir. Hayatı bir tren istasyonuna benzeten şair, kendisi adına son biletin kesildiğini bilir. Şair şiir içerisinde yaptığı anlatım ile yalnızlık duygusunu son derece ön plana çıkartmıştır.

I. GÖKTÜRK DEVLETİNDE MUKAN KAĞAN DEVRİ (553-572)

Asım Can ÖZTÜRK

Özet

Bu çalışmanın konusu I. Göktürk Devletinin en parlak dönemlerinden biri olarak bilinen Mukan Kağan'ın Kara Kağan'ın ölmesi ardından tahta geçmesi ile birlikte I. Göktürk Devletinin hâkimiyet alanı daralmamış aksine daha da genişlediğini söylemekte fayda vardır. Mukan Kağan'ı tahta kaldığı 20 yıllık iktidarında hem bozkır kavimlerini itaat altına almış hem de adını Çin kaynaklarında zeki, bilgili, taktikçi unvanlar ile de anılacak olup bu sıfatlardan da anlaşılacağı üzere I. Göktürk Devletini yükseliş devrini başlattığını söylemekte fayda vardır. Bozkır coğrafyasında hem Juan-Juanlar ile mücadelesini sürdürerek bu mücadeleler Mukan Kağan idaresinde Orta Asya'yı tamamen kaplayarak Kore bölgesinden Karadeniz bölgesine kadar muazzam bir şekilde uzun bir sahayı hâkimiyeti altına almıştır. Bu gelişmelerin sonucunda özellikle İpek Yolu I. Göktürk Devletinin hâkimiyeti altına girmiştir. Bu büyük ticaret yolunun hâkimiyeti Ön Asya ile Uzak Doğu arasındaki gerçekleştirilen irtibatların daha güvenli sağlandığını söylemekte fayda vardır. Bu gelişmelerin yanı sıra Töles boylarının tamamı Mukan Kağan'ın hâkimiyeti altında bulunmakta idi. Diğer yandan Soğdluların da hâkimiyet altında olması sebebi ile ticaret mesleğinin gelişmesini de sağlamıştır. Bu çalışmada I. Göktürk Devletinin kuruluşundan itibaren bir ilerleyişin var olduğunu bunu en üst seviyeye taşıyan deneyimli bir kağan tarafından coğrafyasını aşan hâkimiyetler kuran bir teşkilatlı ve idareci vasfından söz edilecek olup diğer kavimler arasındaki ilişkiden söz edilecektir.

Giriş

I. Göktürk Devleti, tarih sahnesine çıkışından itibaren Çin tarihinde önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmekte fayda vardır.¹ I. Göktürk Devleti varlığını idame ettirmek adına iç ve dış isyanlar ile mücadele de bulunmuşlardır. I. Göktürk Devletinin kurulmasının ardından bu iç ve dış isyanları kontrol altına alması ile birlikte Göktürk Devleti ile Çin arasında bazı noktalarda açmış bazı noktalarda ise barış politikası güdüldüğünü görmek mümkündür. Bu ilişkiler birçok Göktürk Kağanının Çin kültüründen etkilendiğini de söylemek mümkündür. Ancak I. Göktürk Devletinin kuruluşundan itibaren ilerleyiş politikası Bumın Kağan, Kara Kağan, gibi hükümdarların fetih politikaları Juan-Juanlar gibi Orta Asya Bozkır sahasına hâkim olan bu

¹ Nurcan Kalkır, Selma Başka Göktürk Kağanlarının Kültüründen uzaklaşma Eğilimi ve Sebepleri: Taspar Kağan ve İşbara Kağan " *Tarih İnceleme Dergisi* " 2, 2019 595/608 (2019)

kavim ile her dönemde mücadeleleri sürecek olup ardından Göktürk Kağanlığının tahtına oturan Mukan Kağan güneyinde bulunan her iki Çin Devleti ile münasebetleri sürer iken bir taraftan Juan-Juanlar ile mücadele içerisinde idi.¹ Son olarak gene Mukan Kağan döneminde en büyük darbeyi yiyecek olan Juan-Juanlar tarih sayfasından silinecektir.² Kitanlar, Kırgızlar ile birlikte Çin bölgesinde Batı Tabgaçların yerini alan Chou hanedanı ile Ch'i Hanedanı'nı seferleri sonucunda hâkimiyeti altına almıştır.

Bu hâkimiyeti sağlaması sonucunda Ak-Hunlar Devleti ile Maverâünnehir'de varlığını sürdüren halklar Çin'den askerî yardım istemiştir fakat Mukan Kağan bu hâkimiyeti sağlaması neticesinde olası bir askerî yardımı önlemiştir.³ Mukan Kağan'ın bu askerî dehası neticesinde Çin'in başkentine kadar gelerek Çin Hakanının ısrarları sonucunda kızı Aşina ile evlendirerek akraba bağı kurulması neticesinde Mukan Kağan'ın akrabalık yolu Çin Hakanı durdurabilmiştir. Bu askerî hâkimiyetlerin neticelerinden biri olan İpek Yolu'nun tamamen Göktürk Devletinin eline geçmiş olması iktisadî⁴ yönünün güçlü olduğunun da göstergesi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu çalışma Mukan Kağan Babası ve ağabeyinin Juan-Juanlar ile mücadelesine devam edecek olup diğer Orta Asya kavimlerini Kore'den Karadeniz'e ve Çin seddine kadar askerî dehası ve teşkilatçı yapısı tartışılacaktır.

I. Göktürk Hakanlığının Ortaya Çıkması

VI. yüzyılın ilk yarısında Altay Dağlarının doğu kanadında ortaya çıkan ve maden yataklarına da yakın bir bölgede kurulması ile birlikte Juan-Juanlar ile birlikte silah imalatında kendilerini göstermişlerdir.⁵ Kendilerini bu yönde gösteren Göktürkler ilk ortaya çıktıkları andan itibaren Çin yıllığı olan Chou-Shu'a göre halkları dağınık bir şekilde olduğunu ifade etmektedir. Göktürk Devletinin kurucularından olan Bumin Kağan "Şad" unvanını taşıdığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar Juan-Juanlar ile bir iş birliği içerisinde olursa da bu kavme bağlılık sadece "Fedaratif" bir anlayıştan ibaret idi.⁶

I. Göktürk Devletinin kurucusu olan Bumin Kağan 554 yılından itibaren Kuzey Wei⁷ hükümeti ile siyasi ilişkiler kurarak 542 yıllarında Huang-ho nehri etrafında boy göstermesi ardından

¹ Ahmet Taşağıl, Gök-Türkler I-II-III, s.25

² Gülçin Çandarlıoğlu, İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü, 43

³ Çandarlıoğlu, 43

⁴ Ekonomi

⁵ İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, s.96

⁶ Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü s. 96

⁷ Tabgaç

“İmparatorluktan hususi olarak huzurumuza heyet gelmiştir devletimiz bundan gurur duyar”¹ İfadelerini kullanmıştır. Bu gerçekleşen hadisede Göktürklerin dış siyasi arenada tanınmasını sağlamış hem de varoluş mücadelelerinde tam bağımsız bir devlet olduğunu da kanıtlamıştır.² Bumin Kağan’ın bağımsızlığını ilan ettiği yıl ölmesi üzerine “Yabgu” unvanı taşıyan İstemi, Batı bloğunda fetihlerine hızla devam eder iken³ Ötüken’de Bumin Kağan’ın oğlu Kara Kağan tahta oturmasından kısa bir süre sonra sebebi bilinmeyen hadiseden dolayı onun da ölmesinin ardından Bumin Kağan’ın diğer oğlu olan Mukan Kağan iktidarın sarsılması sebebiyle Göktürk Devleti hükümdarı olarak ilan edilmiştir.

Mukan Kağanın Devrinde I. Göktürk Devletinin Yükselişi

Mukan Kağan babasının ve abisinin zamansız ölümlerinin ardından Göktürk Devletinin tahtına oturarak Juan-Juanlar ile mücadelesine devam ederek Juan-Juanlara büyük bir darbe indirme eğilimine girmiştir. Bu eğilimlerin sonucunda Juan-Juanlar üçüncü kez Göktürk Devletinden ağır darbe yiyerek bu savaştan kurtulanlar ise Göktürklerin amansız takipleri sonucunda Kuzey Chi Devletine sığınmışlardı. Göktürk Devleti bu esirlerin Çin topraklarında yaşamaları için ticari bir antlaşma gereğince onların yaşamalarına izin vermişlerdir.⁴

Mukan Kağan Juan-Juanların diğer bir kolunun Baykal Gölü’nün Kuzeyine doğru çekildiği haberini alınca en büyük darbeyi vurmak için peşlerinden giderek Baykal Gölü’nde karşı karşıya gelerek 555 yılında Juan-Juanları dördüncü ve son büyük darbeyi vurarak tarih sahnesinden silmiştir.⁵ Bu savaşın ardından Mukan Kağan, devletini en haşmetli yıllarına getirdiğini söylemek yerinde olacaktır. Bu gelişmelerin ardından Kitanlar ile kuzeyde varlığını sürdüren Kırgız halklarına seferleri sonucunda onları da Göktürk Devletinin himayesi altına almıştır.⁶ Hâkimiyet alanını genişleten Göktürk Devletinin hamleleri Batı Wei Devletine korku salmaya başlayacaktır. Bu korkunun sebebi Juan-Juanlara tarihten silmesi ve diğer kavimleri de itaat altına alması girişimleri sonrasında batı ve doğu hükümdarları Göktürk Devleti ile barışçıl bir ortam yaratabilmek adına birbirleri ile yarışa girişmişlerdir.⁷ Batı Wei Devleti bu

¹ Kafesoğlu, 96

² Nurcan Kalkır, Selma Başka Göktürk Kağanlarının Kültüründen uzaklaşma Eğilimi ve Sebepleri: Taspar Kağan ve İşbara Kağan “*Tarih İnceleme Dergisi*” 2, 2019 595/608 (2019)

³ Kafesoğlu, s.97

⁴ Ahmet Taşağıl, “Göktürk Kağanlığı Göktürkler” *Türkler Ansiklopedisi 2. Cilt* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002)

⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 97

⁶ Kafesoğlu, 97

⁷ Taşağıl, “Göktürk Kağanlığı Göktürkler” 15,48

yakınlaşma çabalarını arttırarak Göktürk Devletine K'u-Ti-Chi adında bir elçi göndererek Göktürkler ve Batı Wei arasında bir dostluk ortamı oluştu. Juan-Juanlara son darbeyi indiren Mukan Kağan bir grubun Batı Wei topraklarına sığınan bu halkı istemiş ve bu çağrısına Batı Wei arasındaki dostluk bağı ve Göktürklerin hâkimiyetinin çok yüksek oluşundan dolayı hemen teslim etmiştir. Göktürk Devletinin teşkilatlı ve nizamlı yükselişini gören Kuzey Chi İmparatoru Göktürkler ile barış antlaşması olmasına rağmen sert bir tavır takınarak askerî yönden kuvvetli tedbirler almaya başlamıştır. Bu tedbirlerden en önemlisi Çin Seddi'ni tamir ettirmesi olmuştur.

Kuzey Chi ve Choular ile I. Göktürk Devletinin Mukan Kağan Dönemi Siyasi Münasebetleri

Kuzey Chi'i Devleti I. Göktürk Devletinin yükselme devrine ve hâkimiyet alanlarının geniş olmasına rağmen onlara karşı Chi imparatoru Çin Seddi'ni tamir etme eylemine girişti. Aynı yılın yaz mevsiminde ise Mukan Kağan Kuzey Chi'i İmparatoruna hediyeler göndermiş idi.¹ Yine de Kuzey Chi'i Devletine göre hızla büyüyen Göktürk Devleti tehlikesine karşı Çin Seddi'nin inşasını tamamlamışlardı. Her ne kadar Mukan Kağan hediyeler dahi yollasa da bütün ordu birlikleri ile Kuzey Chi'i kuşatmıştır. Bu kuşatma İstemi'nin Batı seferleri gerçekleşirken Ak-Hun Devleti ile Maveraünnehir halkına Kuzey Chi'den herhangi bir askerî desteğin oluşmasına da engel olduğunu söylemek mümkündür.²

564 yılından itibaren Çin'in başkenti tamamen abluka altına almış ve bu esnada da Mukan Kağan kızı Aşina'yı Chou İmparatoru ile evlendirdi.³ Geniş ülkelere ve yüz bin kişilik ordulara sahip olan Göktürk Kağanı Mukan Kağanı yatıştırılmıştır. Kuzey Chi İmparatorluğu yatıştırma politikasının yanı sıra İstemi Yabgu gerçekleştirilen bir diğer sefer Chi'i Kitan (Kıtanların) üzerine sefer düzenleyerek onları da hâkimiyetleri altına almışlardır. Hâkimiyetleri Doğu'da Chi'i bölgesinde yaşayan K'u-mo-hsi, Shih-wei kabileleri de Göktürklerin çatısı altında birleştiğini görmek mümkündür.⁴ Bu hadiselerin vuku bulmasının ardından hem de Çin Seddinin yapım aşamasında iken Kuzey Chi'i imparatorluğuna karşı Mukan Kağan Cho İmparatorluğuna hediyeler göndererek fiilen ve diplomatik olarak devletinizi tanıyoruz anlamına gelen bir adım atmıştır. Bundan 1 yıl sonra Chou devletine üç ayrı elçi gönderen

¹ Ahmet Taşağıl, Gök-Türkler, I-II-III s. 25

² İbrahim Kafesoğlu, s. 97

³ Gülçin Çandarlıoğlu, s. 43

⁴ Taşağıl, Gök-Türkler, I-II-III s. 25

Mukan Kağan Gök Türkler her gittiklerinde Gök-Türk Devletine ait malları Cho Devletine sunmuşlardır. Bu hediyeler Çin kayıtlarında her iki Devletin arasında ticari bir antlaşma olarak gördüğünü ifade etmektedirler.¹ İki devlet arasında ticari bağlardan daha kıymetli olan bir hadise ise Mukan Kağanın kızı prenses olarak Chouların kurucusu olarak bilinen Wen ile evlendirme aşamasında iken Choların imparatoru evlilik bahsi gerçekleşmeden ölmüştür. Mukan Kağan Choular ile ittifak kurup Chilere karşı ortak bir saldırı düzenleme kararına varmıştır. İttifakın kurulduğu aynı yıl içerisinde hava şartlarının ağır geçmesi üzerine Kuzey Ch'iler kuşatmayı gerçekleştiren Cholara birden saldırması üzerine Chouların planlı ve teşkilatlı kuşatmasını bozguna uğratmıştır. Mağlup olan Chou komutanları geriye doğru çekilmişlerdir². Bunun ardından Mukan Kağan Göktürk ordusuna büyük bir yıkım yaptırarak Çin sınırlarını ağır yağma yaptırarak Mukan Kağan asıl amacına ulaşmıştır. Hava koşulları her ne kadar muhalefet etse de yağmalardan kazançlı bir şekilde çıkmıştır.³

İstemi Yabgu ve Batı Siyaseti

Mukan Kağan'ın emrinde bulunan askerî kuvvet I. Göktürk Devletinin Doğu bloğunun ordusu idi. Batı bloğunun diğer kanadında bulunan büyük ordu ise İstemi Yabgu'ya ait ordu idi. Kısa zamanda Isık göl ve Altayların diğer kısmını da hâkimiyeti altına alan İstemi Yabgu bu hâkimiyetlerinin en büyük getirisi olan olarak tanımlanan Sasani İmparatorluğu ile münasebetlere başlayacaktır.⁴ Diğer taraftan Batı kanadının en kuvvetli bölgesini elinde bulunduran Bizans İmparatorluğu ile de bir ilişki içinde olacaktır. Bu ilişkiler Gök Türk Devletinin politikasını Batıya açmasının ardından dünya devletleri arasına soktuğunu görmekteyiz. Ak-Hunları bertaraf eden İstemi Yabgu İpek Yolu transit ağını hâkimiyeti altına alması nedeniyle Sasani İmparatorluğunun dikkatini çekmiştir.⁵ Bu dikkatin çekilmesi ardından Sasani Hükümdarı Anuşirvan Göktürk Devletine karşı huzursuzluk çıkarmaya başladığı sırada Ak-Hunlara karşı gerçekleştirilen savaşta galip gelmesi bu huzursuzluğun geçmesini çok az etkilemiştir. Sasani Hükümdarı kendi ülkesinin İpek Yolu'nu kontrol altına almak istemiş ve Maveraünnehr'i ele geçirmek için harekete geçmiştir. Kendi ülkesinde Bizans İmparatorluğuna ve Akdeniz limanlarına yapılan ipek ticaretini durdurarak amacı ise ticaret erbabı olarak nitelendirilen Soğdlu tüccarların ticari faaliyetlerini ve güzergâhlarında huzursuzluk çıkartarak

¹ Taşağıl, Gök-Türkler, I-II-III s. 27

² Taşağıl,29

³ Taşağıl,30

⁴ İbrahim Kafesoğlu, Türk Kültür Tarihi, s.100

⁵ Kafesoğlu s. 100

hem ticareti aksatmak yüksek bir oranı Türklerin elinde olan ticaret güzergâhında iktisadi bir zarar vermek amaçlarının arasında idi.¹ Bu sırada I. Göktürk Devletinin fetihleri coğrafyasını aşarak Hazar ve Aral'ın kuzeyine hızla ilerlerken İstemi Yabgu İran ile restleştiikten hemen sonra yüzünü Bizans İmparatorluğuna bir elçilik heyeti göndererek bu heyeti Soğdu ipek tüccarı olan Maniakh bu heyetin başkanlık görevinde yer almıştır. Bu heyetin gönderilmesi Bizans İmparatorluğunu ipek ile ilgilendiğini de açığa çıkartmıştır. Bu heyetin gönderilmesinin ardından II. Justinianus ittifak antlaşması yapmak adına aynı şekilde Zemorkhos başkanlığında İstemi Yabgu'ya göndermiştir. Bu önemli devletin arasında gerçekleşen heyet gidip gelmeleri Sasani İmparatorluğuna karşı ittifak oluşturulmuştur.² Bunun ardından Sasani İmparatorluğu ile Bizans İmparatorluğu arasında mücadele başlamıştır.

Bu sırada Göktürk Devleti orduları Harezm'in kuzeyini aşmış başta Taşkent gibi diğer önemli bölgeleri kendilerine bağlamışlardır. Bunun daha da ötesine giderek Azerbaycan'a kadar ulaşılmıştır. Bu fetihler devam eder iken Bizanslılar ile Göktürklerin arası açılmaya başlamış Bizans İmparatorluğu Göktürklerin diğer bir rakibi olan Avarları korumaya başlamış idi. Ayrıca Bizans İmparatorluğu Güney Kafkasya bölgesinde bulunan Türk kavimlerine karşı bir savaş hareketinde bulunmuşlardır. Bu hareketin ardından Göktürkler Azerbaycan üzerinden İstemi Yabgu direk İran bölgesine doğru yönelmiştir.

Mukan Kağan'ın Ölümü

İstemi Yabgunun Batı bloğu ile irtibatı tamamen Mukan Kağan'ın emri çatısı altında gerçekleşmiştir. Devletini Karadeniz'den Kore bölgesine kadar hâkimiyet altına almış coğrafyasını aşan fetihler gerçekleştiren Mukan Kağan 572 yılında ölmüştür. Ötügen bölgesinde büyük bir tören düzenlenmiştir. Bizans İmparatorluğu da törene bir heyet göndermiştir.³ Orhun kitabesine baktığımız zaman Mukan Kağan'ın şahsiyeti hakkında şunları görebiliriz. *“Dört Tarafa ordu gönderip kavimleri itaat altına almış başlılara baş eğdirmiş, dizlilere diz çöktürmüş, Kadırgan (Kingan) Dağları'na geride Demir Kapıya'ya (Maveraünnehir) bölgesine kadar Türk Milletini hâkim kılmış bu ülkeler arasında Göktürk kavmi üzerinde oksız-idi (bağımsız ve hür) bir millet yaratmıştır. Bilge kağan, Alp Kağan imiş, buyruk ve beğleri, kavmi hep bilge ve cesur imişler...”*

¹ Gülçin Çandarlıoğlu, İslam öncesi Türk Tarihi ve Kültürü, s.50

² Çandarlıoğlu, s.51

³ Çandarlıoğlu, s. 55

Sonuç

I. Göktürk Devletinin kurulmasının ardından babası ve ağabeyinden sonra tahtın sahibi olan Mukan Kağan Karadeniz’den Kore’ye kadar Göktürk Devletini muazzam bir genişliğe ulaştırmıştır. Bu oluşumun içinde Choular ve Chi’iler ile münasebetleri Juan-Juanların dört önemli darbe vurarak tarih sayfasından silmesi sonucunda ne kadar ciddi bir liderlik vasfının olduğunu anlamak mümkündür. Siyasi girişimleri neticesinde Kuzey Chiler ile amansız mücadelesi İpek Yolunu hâkimiyeti altına almasının ardından coğrafyasını aşan hâkimiyetlerini ortaya çıkarmış ve İstemi Yabgu’yu Batı coğrafyasına göndererek orada bir hâkimiyet kurma çabalarına girişmiş olup Göktürk Devletini diplomatik olarak Batı dünyasına tanıttığı anlatılmıştır.

Kaynakça

Taşagıl, Ahmet. *Göktürkler, I-II-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018

Taşagıl, Ahmet. “Göktürk Kağanlığı ve Göktürkler” *Türkler Ansiklopedisi*, 2: 51-58. Ankara Türkiye Yayımları

Çandarlıoğlu, Gülçin. *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2017

Kalkır Nurcan ve Başka Selma. “Göktürk Kağanlarının Kültüründen Uzaklaşma Eğilimi ve Sebepleri: Taspar Kağan, İşbara Kağan.” *Tarih İnceleme Dergisi*. 2,2019,595/608 (2019)

Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken,2016

EDEBÎ YAZILAR

İHTİMALLER

Rüveyda YERLİ

“Vahşice katledilen Cansu Güneş’in nezdinde

öldürülen tüm kadınlara armağan olsun.”

Değişim kaçınılmazdı, onun için de. Ama çok zordu, içini kemiren düşünceleri değiştirmek bile. Bazen oluyor ki dünyadan tamamen uzaklaşıyor bazen de dünyada olduğunu fark edemiyordu. Elleri bir yabancıya gibi oluveriyor, sesi onun değil gibi kalınlaşıveriyordu. O anlarda uykuda olduğuna emin gibi uyanmayı bekliyordu. İşte böyle anlardan birini yaşıyordu. Müşteriye biraz daha cevap vermezse zar zor bulduğu işinden de olacağını biliyordu. Kontrol etmeye çalışmayı bıraktı ve bedeni olması gerektiği gibi hareket etmeye başladı. Müşterinin sorduğu ranch sosun yerini gösterdi. Müşteri yanından ayrıldıktan sonra fark etti ki bedeni ile ruhu da çoktan ayrılmıştı. Sanki bilgisayar oyununa kendini çok kaptırmış gibi bir his vardı. Düşündüklerini bedenine iletemiyordu. Ruhunu telaşlanıyor bedenine sıkışıp kalmış gibi hissediyordu. Artık bedenini yönetemediği için her şeyi akışına bırakmıştı. Sorumlu olduğu reyonun önüne gitti. Ürünleri düzenlemeliydi. Dizine gelen reyondaki ürünlere eğilmişti ki arkasından birinin çarptığını hissetmişti. Dengesini kaybedip düşecek gibi oldu, düzgün olan ürünleri de kendisi dağıtmıştı. Sinirle arkasına dönüp bağıracaktı ki pis pis sırttan market müdürünü gördü. “Müşterilere yolu aç. Yolu kapatma.” diye bağırarak gitti. Çoğu müşteri kafasını kaldırıp bakmamıştı bile. Kimsenin umurunda da değildi zaten olanlar. Ama onun gözleri dolmuştu. Elleri titreye titreye ürünleri düzenlemeye devam etti, tabii eğilmeden.

Tüm gün bu olayı düşünmekten kendi hâletiruhiyesini unutmuştu. Ama çok yorulmuştu, artık oturmak istiyordu. Saatine baktı; 20.29’dü. Neredeyse yarım saat vardı çıkmasına. Son kez tüm marketi düzenlemeleri gerekiyordu ve kasadaki hariç iki kişilerdi. Birkaç müşteri de vardı ama gündüzün o yoğunluğu kalmamış gecenin sessizliği çökmüştü. Birden içine kuşku düştü. Uzun zamandır müdür kendisiyle uğraşmıyordu. Ama bugün uğraşmıştı. Ya çıkışta da rahatsız ederse? Eve de yürümek zorundaydı. Ne olabileceğini tahmin edemese de vücudunu kaplayan ürperti ile yaşayabileceklerini hissediyordu. Korkuyordu. En iyisi eve kadar arkadaşlarından eşlik etmelerini rica etmeliydi. Gelirler miydi ki? Herkes yorulmuştu. Belki Kadir gelirdi. Zaten

çok ilgili bir arkadaştı. Bazı zamanlarda ilgiden de ötede samimiydi. Ona güvenebilirdi. Çünkü samimi olmasına rağmen saygılıydı, sınırlarını bilen biriydi. Bir nebze rahatlamıştı, çözüm bulabildiği için. Bu sırada da çıkmalarına beş dakika kalmıştı. Üçü de kasada toplanmış sohbet ediyorlardı. Markette müşteri de yoktu. Derken cam kırılma sesi ile irkildiler. Üçü birden sesin geldiği yöne doğru koşular. Müdürün canı sıkılmıştı. Elindeki boş gazoz şişesini yere atmış kırmıştı. Başında da durmuş fırça atmak için çalışanların gelmesini bekliyordu. Yok neymiş, onlar orada laklak ederken içeri müşteri kılığında hırsız girse eline geçeni alıp götürse bunların ruhu mu duymış. Yok neymiş, burada maaşla çalışıyorlarmış da aldıkları maaşın hakkını vermeleri gerekirmiş. Bu minvaldeki aşağılayıcı sözlerle suçu günahı olmayan üç kişinin kalbini kırmıştı. O anda göz göze geldiler. O pis sırtışı, o iğrenç bakışları midelerini bulandırmıştı. Bir daha göz göze gelmemek için bakışlarını kaçırıyordu. Tabi müdürün bunu fark etmemesi mümkün değildi. Zaten sataşmak için bahane arıyordu bunu da fırsat bildi. Üç beş cümle bağırdıktan sonra orayı temizleme görevini ona verdi. Kadir hemen “Ben temizlerim.” deyip süpürgeyi almaya koştu. Bu harekete daha da sinirlenen müdür, Kadir’in tek bir cam parçası kalmayana dek yaptığı temizliğini izlettirdi herkese. Saat dokuzu çoktan geçmişti. Annesi merak ederdi. Telefonunu çıkarıp haber de veremiyordu. Tahmininde yanılmamıştı; annesi arıyordu. Müdürdan izin isteyip açtı telefonu. Kadıncağız bütün gün tek başına kızının gelmesini bekliyordu. Geç kalınca da telaşlanmıştı tabi. Kızının sesini duyunca rahatladı biraz. “Geleceğim.” dedi kızı, gelirdi.

Kadir’in işi bitmiş marketi kapatmışlardı. Bu arada Kadir’le konuşma fırsatı bulmuştu. Kadir de onu kırmadı. Eve birlikte yürüyeceklerdi. Konuşa konuşa ilerliyorlardı ki Kadir’in artık yanında olmadığını fark etti. Telaşla etrafına bakınmaya başladı. Yoktu! Seslendi, bağırdı, çağırdı. Yoktu! Kadir’in böyle kaybolması onu daha da korkutmuştu. Neler oluyordu, anlayamıyordu. Titremesini de durduramıyordu. Hafiften yağmur başlamıştı. Üzerindeki ceketine sıkı sıkı sarıldı. Hızlı adımlarla evine doğru yürüdü. Her iki adımda bir arkasına bakıyordu. En ufak seste geriliyordu. Bazı sokak lambaları yanmıyordu. Evlerden gelen ışıklarla yolunu bulmaya çalışıyordu. Evinin bulunduğu sokakta hiç ışık yoktu normalde. Ama yaklaştıkça fark ediyordu ki evini sarı bir ışık huzmesi sarmıştı. Gidip gitmemekte kararsız kalmıştı. Ya annesinin başına bir şey geldiyse? Bu düşünceyle koşmaya başladı. Zaten korkudan doğru düzgün nefes alamıyordu üzerine de koşunca nefes nefese kalmıştı. Evin kapısı açıktı ama hiç komşu yoktu. Aksine sokaktaki her evin penceresinde karanlıkta kıvıldaayan perdeler fark ediliyordu. Belli ki görünmek istemiyorlardı. Başını tekrar eve çevirdi. Evi saran

ışık huzmesi daha önce hiç görmediği, çok lüks bir arabadan geliyordu. Korka korka evin kapısına yaklaştı. İçeri girmeden kapının az ilerisindeki oturma odasının penceresinden içeri baktı. Bakar bakmaz dudaklarının arasından ufak bir çığlık kaçırıldı. Kadir ile müdür dimdik ona bakıyorlardı. Onları görür görmez geri çekildi. Geri geri iki adım atmıştı ki birine çarptı. Yine dudaklarının arasından çığlık kaçırıldı. Artık titremesine engel olamıyordu. Dişleri birbirine çarpıyor yüzünden ecel terleri boşalıyordu. Çarptığı kişi müdürdü. Müdüre çarpmıştı! Daha yeni içeride değil miydi? Ne oluyor böyle? Derken bir ses ile irkildi:

- Miss Gunes, Miss Gunes. Behave yourselves. (Bayan Güneş, Bayan Güneş. Kendinize gelin.)

Gözündeki son teknoloji gözlüğü çıkardı. Çok fazla ışık vardı. Birden açamadı gözlerini. Neler olduğunu hatırlamaya çalışıyordu. Eline tutuşturdukları peçetelerle yüzünden boynuna akan terleri sildi. Gözleri ışığa alışınca etrafına baktı. Çalışma arkadaşlarını gördü. Hepsi endişeli gözlerle ona bakıyordu. O da aynı şekilde onlara bakıyordu. Yavaş yavaş zihni gerçek dünyaya dönmeye başlamıştı. Kendisi şu anda çok önemli bir yapay zekâ firmasının çok değerli bir mühendisiydi. Elinde tuttuğu gözlüğü de kendisi tasarlamıştı. Bu gözlüğün amacı kişiye şu anda burada olmasaydı nerede olacağını göstermekti. Yapay zekânın kişinin geçmişiyile ilgili hiçbir bilgi sahibi olmadan ona yaşayabileceği ihtimallerden birini göstermekteydi. Cansu bu buluşuna “Varlığım” diyordu. Ama bu deneyimden sonra piyasaya sürmekte tereddüt etti.

Demek ki ülkesinden ayrılıp ailesiyle Amerika’ya yerleşmeseydi bir markette müdür denen sapığın hayatını mahvetmesini bekleyecekti. Belki de Cansu yapay zekâyâ ölümü de göstermesini isteseydi gördüğü rüyanın sonunda ya kendisi ya da müdür ölecekti. Vardı böyle bir ihtimal. Ne acı! Kim böyle bir hayatı hak ederdi ki? Kim böyle bir hayata mahkûm olmak zorunda kalırdı? Buraya ilk geldiği günleri düşündü. Babası çok hastaydı. Ve o rüyada babasını görememişti. Demek ki buraya gelmeselerdi babası ölecekti. “İyi ki” dedi. O sırada da şirketin otoparkına inmişti. İşte rüyasında gördüğü araba karşısındaydı. Birazdan ona binip ailesinin yanına gidecekti. O an anladı ki aslında yapay zekâ ihtimalleri göstermiyordu. Bilinçaltında, belki de gece yatmadan önce kurulan düşleri ortaya çıkarıp senaryo oluşturuyordu. Yapay zekâ ihtimalleri bilemezdi. Ama bunu kimseye söylemeyecekti. Rüyasında ne gördüğünü söylemeyeceği gibi.

PETERSBURG MEKTUPLARI

Çev. Ahmet Muhammet ÇAKAR

I

Neredeyse 3 yıldır Petersburg'da bulunmadım. Obvodnıy kanalını aşan tren sessiz sessiz gitmeye başladığında, kırmızı ve yeşil fenerler yanı yanıp sönerken iskele tonozunun altında kükrek gibi düdüğü çaldığı vakit, garip bir heyecan yakaladı beni. Petersburg'da doğmadım ama çocukluğumdan itibaren Petersburg'da yaşadım, buna alışıp onu öğrendim: bir güneyli olarak biçare Petersburg doğasını, bu arada, bizim dillere destan Ukrayna gecelerinden kötü olmayan beyaz ilkbahar gecelerini çok sevdim, sokaklardaki bitmek bilmeyen kalabalığı, sonsuz sıraları, sarayları, şehrin temizliğini, mükemmel şehir bahçelerini, Neva'yı çok sevdim... Öz vatanımdan manevi vatanıma hakkında bir şeyler yazmaya niyetlendiğim Petersburg yaşamını sevdim ben. Petersburg benim manevi yurdum, çocukluğu ve gençliği burada geçen herkesi olduğu gibi, şehre yaklaşırken insanı heyecanlanmaya zorluyor, bu heyecan bir delikanlının buluşma öncesi yaşadıklarından az değildir... demek istiyorum ki, evet neyse daha güçlü bir kıyaslama buldum: sınavda tok olanı aç ve yarı tok olandan ayıracak tahta bir bölmenin arkasında olup olmayacağına karar veren bir bilet çekmek gibi.

Evet, bu bataklık, alman, bürokratik, ayaklanmacı ve yabancı şehir, bu “gereksiz yönetim merkezi”, buradaki sahneye geçenlerde davet edilen ve bunu “prensip gereği” olduğunu söyleyerek reddeden bilge bir taşralı şarkıcının ifade ettiği gibi, sanki bu şehir, sakinlerinin vurdumduymazlığıyla, biçimciliğiyle ve zihinsel durgunluğuyla meşhur, benim mütevazı düşünceme göre ise, gerçek manevi yurt olabilecek tek Rusya şehridir. Dış görünüşündeki kuruluşun ardında burada, Rusya'da, var olabilecek kadar gerçek bir zihinsel yaşam gizleniyor. Petersburg Rusya'dan uzak olsun (Moskovalı çancıların tüm suçlamaları asıl suretiyle bu düşünceler üzerine kuruluyorlar), Petersburg sık sık hata yapsın, iyi bilmediği şey hakkında düşünüp konuşsun. Rus yaşamı ya da her şeyin odağı Moskova'da değil, Petersburg'dadır. İyi ve kötü onun her yerinde toplanır, cüretkâr bir şey söyleyeceğim! – Başka bir şehir değil, yalnızca Petersburg Rus yaşamının en sert temsilcisidir, Rus halkı için Moskova'ya yakın yerlerde yaşayan Katsaplar'ı saymaz, bu kavramı Ukrayna ve Belarus'a genişletir, Novorossiysk sakinlerine ve Sibiry'a da yaşayanlara da vb. vb.

Bizde Moskova'nın Rus yaşamının tek eseri olduğunu söylemeye alıştılar, Petersburg ise yapay ekilmiş ve yapay beslenen bir bitki. Moskova Rusya'ya lazım, Rusya Petersburg'a lazım.

Petersburg insanların alın teri pahasına bir parazit... Tüm Rusya acı çekerken Petersburg keyif yapıyor, başka bir şey yapmıyor.

Ah merhametli hükümdarlar! Bu zevk düşkününü ve kayıtsız şehre gelin ve kışı burada yaşayın, eğer gözleriniz görüyorsa ve kulaklarınız duyuyorsa, başkent ve ülke arasındaki bu anlaşılamayan ama güçlü ve bir o kadar da gerçek, kurmaca olmayan bağı hissedeceksiniz. Rus dünyasının her yerinde insan onuruna inen darbelerin burada acı acı yankılandığını göreceksiniz. Kimde ve hangi kalplerde yankılandığı hakkında konuşmayacağım. Her yerde her tür insan var. Fakat yine de tüm Rusya için bir tane Petersburg olması acıtıyor ve sevindiriyor.

Bu sebeple orada yaşamak zor. Sokaklar düzenli, polisler nazik, eğlencesi bol, hayatın maddi zorlukları diğer büyük şehirlerden fazla değil. Ölüm oranı, oluşan ön yargının aksine Rusya'nın her yerindekinden fazla değil (Petersburg'da 37, Moskova'da 36, Oryol'da binde 60 gibi bir şey), bu Petersburg'un özellikle acı çekmediğinin bir göstergesi. Almanların ölüm oranı daha düşük ama elbette bizim kokuşmuş almanlar bizim için bir hüküm değil. Moskovalı vatanseverler bu konuda ne düşünüyorlar, bilmiyorum, fakat ben çok düşük ölüm oranının korkaklık ve ölüm korkusunun göstergesi olduğunu söylemeye fazlasıyla hazırım: kahraman bir Slav'ın, yalın ayaklı İskoçyalı ya da ringa balıkçısı bir Norveçli gibi ülkesindeki ölüm oranını binde 17'lere taşıması kaygısına takılması pek olası değil. Bu yüzden Petersburg'u sadece Rus şehirleriyle kıyaslıyorum. Onlarla kıyaslandığında, tanrıya şükür, bir hiç. Orada yaşamak, hayatın dış koşulları bakımından değil, bu büyük şehre gelen, düşünen her insanı saran ahlaki durumla kıyaslandığında, her yerden daha çok zordur. Burada, Markiz'in su birikintisinde (Finlandiya Körfezi'nin Neva Koyu, uzun yıllar Deniz Bakanı Markiz de Travers tarafından yönetilen donanmamızın İskender döneminde koydan hiç çıkarılmadığı için böyle adlandırılıyordu.) galiba Vilyusk ve Starobelsk'ten uzakta yaşıyorsunuz, fakat istemeyerek kabul ediyorsunuz, hem Starobelskli hem Vilyusklu çıkarları, tanrının kurtardığı bu şehirlerde yaşayanların bile onu neredeyse kabul etmemesi kadar içten. Bu bağın nasıl ve neyin içinde tezahür ettiğini size açıkça gösterecek bir halde değilim ama o var. Petersburg mektupları yazan fıkra yazarı için yerel meraklarla sınırlanmak kolay değil: yazmaya başlayacaksın, diyelim ki, yaz bahçesinde elektrikli aydınlatmaların yanında savaş orkestrası nasıl çalışıyor ve büfeci Balaşov ne kadar çok para alacak, bahçesinin büfecisi ise biftekler için, fark etmeden güneye ve batıya gidip duracak Kafkas ziyaretçi ve doğunun "en ücra yerleri" ve kuzeyin "tundralarıyla" tanışmayı arzulayacak.

Bu yüzden eğer mektuplarımda okuyucu başkentle alakalı daha az sohbet bulacak olursa, Harkov'a yazdığım mektuplarda ara ara Harkov'un kendisinden bile bahsetmek zorunda kalırsam şimdiden affınızı dilerim.

Bu yabancı unsuru azaltmaya çalışacağıma söz veriyorum. Başlangıçtaki gevezeliğimle neredeyse mektubun yarısını işgal ettim bu yüzden noktayı koyuyorum.

Yaz mevsimi çoktan gelmişti. Peterburg neredeyse yaz oranına göre neredeyse boşalmıştı. Doğrusu, Moskova'ya, yurtdışına ve Finlandiya'ya giden trenlerin tıklım tıklım yolcularla dolu olmasına rağmen şehrin nüfusu hiç artmamış olsa bile hiç azalmamıştı da. Bu mutlu insanlara karşılık, yazın Rus ya da Alman doğasının koynunda “dinlenme” imkânına sahip olan insanlar yerine, dönüş trenleri ve gemiler Neva boyunca işçi alaylarını getiriyorlar. Yaz boyunca şehri yenilemek ve temizlemek, birkaç deste ev yapmak, gemilere odun, yakacak ot ve ekmek stoğu yapmak gerek. Kırılmış bir kaldırım, su ya da gaz borularını onarmak için açılmış çukurları, yeni ya da eski bir binayı çevreleyen bir duvarı, bir ya da iki kat yükseltilmiş bir evi görmeden geçilebilecek bir sokak yok. Harkov ile karşılaştırıldığında pek önemsiz olan sıcak ve toz, burada şehri yaz boyu terk edemeyen sakinlere kurtuluşu yazlıklarda aramaya zorluyor. Ulaşım (vapurlar, atlı tren ve buharlı tren yolları) o kadar ucuz ve kullanışlı ki burada yaşayan bir devlet memuru ya da büro çalışanının her gün şehre gitmesi, işten sonra kalan zamanını çam ormanı ya da akağaç korusunda geçirmek için ailesine ve doğasına 15, 20, hatta 30 verste dönmesi ya da yakın zamanda kurumuş bir bataklıkta zaman geçirmesi balık tutarken (yazın satirik yayınlarına bakarsanız, neredeyse karikatürün üçte biri bu talihsiz ve suçsuz tutkuya yöneliktir) oltaya hiçbir zaman yakalanmayan balıklar, amatör bir avcı tarafından vurulmayı rezalet olarak gören deneyimli İngriya ördekleri, fındık tavuğu ve orman horozu avında vakit geçirmesi pek bir şey tutmuyor. Ailelerin diğer babaları daha iyi bölümleri seçiyorlar, yaz akşamlarını kış akşamlarında olduğu gibi yeşil masalarında oturup akşam 9-10'dan gün doğumuna kadar dönüp durarak geçirirler. Buna Petersburg'un her tarafına yayılan eğlenceleri ekleyin, tren istasyonları, yaz tiyatroları, açık havada orkestralar ve bira, bira ve bira, işte orta sınıf Petersburglu bir ailenin yazlık hayatının tüm arka planı budur işte. İlişkiler kuruluyor, romanlar başlıyor, dramlar gelişiyor. Fakat bunların hepsi özellikle “ciddi olarak değil, yazlık usulünde”, geçenlerde duyduğum gibi yapılır.

Bu huzurlu yaşam için gerekenler ekmek, et, mum, yakacak odun gibi basit ürünlerdir. On binlerce aile şehirden taşraya taşınıyor, hepsinin yemesi ve içmesi gerek ama Petersburglu ev

hanımları mülklerini sorun yaşamadan yönetmeye alışkınlar. Yüzlerce ev hanımından hiç değilse bir tanesi erzak stoğunu taşralı gibi yapıyor, geri kalanları şaşırtıcı bir yer olan, sadece çiğ et ve kumaşın bulunmadığı, ev hayatında gerekli olan geri kalan her şeyin her zaman kaliteli bir şekilde satıldığı dükkân hizmetlerini kullanıyor. Küçük dükkân şehir dışına taşındı ve orada çok canlı satış yapıyor. Küçük dükkânlar dışında tüketiciler için çoğunluğu Yaroslavlı olan, her türden şey satan seyyar satıcı ordusu var: Nazıkçe, “ekselansları”, “hazretleri” diyerek yazlıklara sığır etleri, balık, istakozlar, yeşillik, ekmekler, çörekler, dondurma, saksıda çiçekler, sepetler ve mobilya, perde ve resim çerçeveleri, tel ürünleri, kap kakak, yazım takımları; hatta Yaroslavlılar tarafından getirilip ve birkaç grivna karşılığında yazlıkçılara verilen kitaplar taşıyorlar. Seyyar berber küçük yük arabasında gidiyor, seyyar fotoğrafçı at arabasıyla oradan oraya gidiyor, onun bir atölyesi yok ama büyük bir çadırı var, elbette açık havada.

Yazlık hayatı kesinlikle özel tipler oluşturuyor. Petersburg’da uzun zaman önce yaşayan ve onu iyi tanıyan merhum Kuşevski, bundan yıllar önce bu tiplerin bir dizi yetenekli deneme taslağını yazmıştı, onlarla tanışmak isteyenleri ona gönderiyorum. Fakat oldukça yaygın karşılaşılan Petersburgluların bir çeşidinden bahsetmeden geçemeyeceğim. Bu kişi çoğunlukla gençtir, oldukça iyi bir fiziği vardır ve oldukça şık giyimlidir. Yazın nerede yaşar, bilinmez. “İvan İvanoviç Petrov Herson bölgesindeydi.” diye cevap veriyor bürodaki memur. Fakat İvan İvanoviç Herson bölgesinde hiç bulunmadı, ya Pavlosk ya da Petergof’tan ötede bir yerlerde olması olası değildi. İvan İvanoviç görevdeydi, iş yükümlülükleri nelerde oluşuyordu, tanıdığı kimse bunu bilmiyordu ama çalışıyor ve ayda neredeyse 40-50 ruble kazanıyordu. Neyse, ayda 40 ya 50 ruble İvan İvanoviç’e yetmiyor. Frak, silindir şapka, rujan çizmeler, ince çamaşırlar ve elbette mendil lazım ona. Küçük ve pis bir oda kir alıyor(kışın şehirdeyken), sayısız tanışmalar sayesinde yemek yiyor. 15 tanıdık aile, ona gereken her şey bu: her birinde iki haftada bir gün öge yemeği yemek ziyansız ve kârlı. Fakat yaz geliyor, her mahluk mutlu olup yeşilliklere ya da havaya ulaşmaya çabalar da neden İvan İvanoviç çabalamasın? Tüm tanıdıklarının adreslerini öğrenip yaz turuna başlıyor. Lesnoy’a, gerçek bir eyalet danışmanı olan Dıba’ya gidiyor ve akraba gibi kabul edildiği sevimli ailesinde bir hafta geçiriyor. Sonra görev onu Petersburg’a çağırıyor, yarım gün şehirde takılıp Orenburg’a, gizli danışman Strekoza’ya yöneliyor. Strekoza onu hor görse de Rus konukseverliğince kovmayıp 5 ya da 6 gün karnını doyuruyor. Strekoza’nın 30 yaşındaki uyuşuk kızı İvan İvanoviç ile hisler ve edebiyat üzerine konuşuyorlar, “Fransız arkadaşı”, İvan İvanoviç’e Fransızca bir şeyler söylemeyi öğretiyor, oldukça keyifli zaman geçiyordu. Fakat İvan İvanoviç son derece nazikti.

Nezaket onun karakterinin en temel özelliği idi. Hem yazlıkta yaşayan ve temyiz beklentisinde olan, sonra ise uzaklara bir sefere gönderilen levazım Albay Zagrebi, hem buna benzer bir seferden geçenlerde dönmüş ve huzurlu bir hayat süren, saygın ihtiyar eski tüccar Potaşilov, hem ev halkını Novasaratov'da Alman kolonisine gönderen tanıdığı başrahip hem de İvan İvanoviç'in, etütlerinde salam, bira, tütün ve çam ormanı kokusu ve yağlı boyayla beslenen, Ligov'da yaşayan liseden arkadaşının onu beklediklerini hatırlıyor. (Heyhat! Bekliyorlar çünkü İvan İvanoviç'ten kaçış olmadığını biliyorlar). İvan İvanoviç, bir çiçekten diğerine uçan kelebek gibi demir yollarında, vapurlarda ya da yazlıktan yazlığa uçuyor, iki kişilik konuşuyor, üç kişilik yiyor, kadınlara iltifatlar düzüp başarılı bir yaz geçiriyor, kıt parasını yalnızca seyahat bileti almak için harcıyor. Hatta kendi puro ve sigaralarını değil, ev sahiplerinin, bir zamanlar bir buçuk rubleye bunun gibi bir puro içtiğini, sigaralar için de sahibi sigara doldurduğunu anlattığı bir hikâye karşılığında ödüllendirmesiyle alıyor. Ve işte İvan İvanoviç yıldan yıla, keli ve göbeği görünmeden, mucizevi ve esrarengiz yollarla cepleri dışarı fırlamadan böyle yaşıyor.

Merhametli efendim, diyecek bana okur, bu biraz garip geliyor bana: Böylesine asil sözlerle başladınız, Petersburg'u acı çeken ve düşünceli bir şekilde göstermeye söz verdiniz, fakat bunun yerine yazlıklar ve yıpranmış, yaşlı ve ellilerinde bir tip olan İvan İvanoviç hakkında konuşuyorsunuz! Nerede düşünce, nerede acı?

Ah, elbette, elbette okuyucu! İvan İvanoviç hiç acı çekmiyor! Yalnız kendimi bir İvan İvanoviç ile sınırlamak utanç verici olurdu benim için ama asıl olay, düşünen Petersburg çoktan çekip gitti. Yaz işi. Genel olarak şehrin ahlaki çehresini oluşturanlar İvan İvanoviç ve yetimhanenin vaftiz babaları değil.

Benim bu yazlıkları seven arkadaşımı herkesi ve her şeyi bilmesi yüzünden hatırladım. Onunla Strekoz'a, Dıba'ya, Zagrebi'ye ve diğer herkese uğramak istiyorum, orada ne göreceğimi ise size iki hafta sonra anlatacağım.

II

İvan İvanoviç beni kandırdı, bana uğrayıp benimle birlikte Petergof'a bir tanıdığına gideceğine söz verdi, gelmedi. Yalnız başıma oturup sıkılıyorum.

Yaz, sıcak ve can sıkıntısı. Taşların olduğu yerden uzaklara, yeşilliklere, sessiz, şehrin gürültüsünün ulaşamayacağı ve kalabalığından uzak bir yere gitmek istiyorum. Böyle münzevi bir yer bulmak zor, bahçeler ve yazlıklar oralarda gezenlerle dolu. Mezarlığa gideceğim. Eğer

yaşayanların arasında sıkılıyorsam, ölülerden başka kime gitmek lazım? Onlarla konuşmak, yani onlara kitap okumak, yoruldu, nerede yattıklarına bakmaya gideceğim.

Ölü Petersburg daha canlı. Fakat işçilerin tüm yaz yalnızca şalgam köküyle beslendiği Büyük Petro döneminde şehrin her karış toprağının bir insan yaşamına dokunduğundan, ölümün tırpanının şehir mezarlıklarını tika basa doldurduğundan bahsetmiyorum bile. Demiryolları boyunca şehrin çevresine yerleşim alanları yapmaya başladılar. Bütün cenaze trenleri Petersburg'dan çıkarak her gün onlarca tabut taşıyor: kimileri bir vagona sürü gibi yerleştirilmişler, diğerleri törenle cenaze arabalarında caka satarak müstakil vagonları işgal ediyor. Araç ıslık çalıyor, ölü yüküyle beraber tren kalkıyor, yaşayan, içlerinden birçoğunun ilk istasyona, Preobrajenski ya da Udelny mezarlığına, geri döneceği yeni bir halk kaynağıyla insanlarla trenler şehre doğru geliyorlar. Merhaba yaşayanlar, elveda ölüler!

Şehir mezarlıkları da daha kapanmadı, Smolensk, Mitrofaniyevsk, Volkov ve diğer birkaçı daha küçük ve birçok bölümü ayrıcalıklı. Kiracılarının uzun zamandır üst üste yattıkları doğru ve mezar kazmak yarı çürümüş birine ya da yeni bir tabuta denk gelmemek için yasak. Fakat Petersburglular devasallığına karşın bu eski, sıkışık ölü şehirleri yeni kolonilerden daha çok seviyorlar. Eğer komşu rahatsız edilecekse onu bir tarafa hareket ettiriyorlar, yanına yeni kiracıyı yerleştiriyorlar. Yazın ve kışın mezarlıkta güzeldir. Adeta bir bahçe göz ününe getirtir: kızılağaç, akağaç, mürver koyu toprağına çok güzel büyür, mezarlıklar şehirdeki en gölgeli bahçelerdir. Mezarlıklar birbirinden küçük ağaç köprülü patikalarla ayrılıyor, yanında 1'den 4'e kadar sınıfların ve köprü isimlerinin bulunduğu ibareler var. Şehirlerdeki caddeler gibi aynı. Bugün bulunduğum Volkov mezarlığında Çingene, Alman, Rushal ve Edebiyatçı köprüleri vardı.

Uzun Rastannaya Caddesi mezarlığa çıkar. Küçük evler çoğunlukla anıt atölyeleri tarafından işgal edilmiştir, pencerelerden hazır mermer ve granit heykeller görünüyorlar, üzerlerinde isimler için yerler hazırlanmış, isimler yok henüz, ölüm bugün yarın yazacak isimleri oraya. Duvar diplerinde yosun ve rengi solmayan bitkilerden yapılmış çiçek ve çelenk satan peykeler var, tüm duvarlara onlardan asılmış. Ölenlerin anılması için büyük salonlarıyla küçük restoranlar var. Mezarlıktaki düşkünler evi; yaşlı kadınlar bahçeden geçip mezarlara gidenlere, onların da buraya gelip huzura ermeleri bekleyerek bakıyorlar. Mezarlık kilisesi rahiplerinin iki evi caddenin sonunda, kapıların önündeki meydanda bulunuyor. Gür yeşillik mezarı kapatıyor, eski, küçük kilise pek görünmüyor oradan. Geçenlerde başka büyük birini o tarafa yerleştirdiler.

Yaşlı bekçi piposuyla bir bankta oturup kaldırıma tükürüyor. Kapının ardında bir sundurmayla tezgâh var, orada düşkünler evinden yaşlı bir kadın oturup bağış topluyor.

Kilisede neredeyse her zaman birkaç tabut var: tütsü kokusu ölünün ağır kokusuyla karışıyor, tütsü dumanı bir bulut gibi havada yüzüyor, kalabalığın okumaları ve şarkı sesleri duyuluyor. Buradan daha ileriye, anıtların daha sade olduğu ucuz heykeltraşın saçma kaleminin yerini basit mermer plakaların ve tahta haçların aldığı yere gidelim. Soldaki son patika ve “Edebiyat” köprüsü var. Rusların en iyilerinin yatmış olduğu yere yaklaşırsın ve istemsizce kalbin sıkışır. Washington Irving’in, en ünlü kişilerin, en büyük ülkenin en büyük kişilerinin mezarlığı Westminster manastırındaki muazzam “Şairler Köşesi” tasvirini hatırlayacaksınız. Biz ölmüş büyük kişilerimize İngilizler gibi özen göstermiyoruz. Yaşarlarken de özen göstermiyoruz. Geriye hiçbir şey vermeden yalnızca onlardan almayı biliyoruz.

Bizim “Şairler Köşesi” (aslında şairler değil, yayımcılar köşesi) çok büyük değil. Burada Belinski ve yanında arkadaşı Kulçitski (mezarı birkaç yıl önce kaybolan ve yerine büyük bir skandakka eski öğrencisi Çernişev’in gömüldüğü) yatıyor. Belinski’nin mezarının yanında Dobrolyubov’un mezarı var, yolun karşındaysa Pisarev’in. Kenarda artık neredeyse unutulmuş ama kendi döneminde oldukça ünlü, çalışkan bir araştırmacı ve romancı olan güney Rusyalı Afanasyev-Çujbinski var. Ölürken Belinski ve Dobrolyubov’un yanına defnedilmeyi istedi ve arkadaşları bu dileğini gerçekleştirdi. Üç dört metrekare bir alanda, plakaya, ağaca, granite, mermere kazınmış koyu isim kalabalığıyla çevrili bir şekilde birlikte yatıyorlar. Sevdikleri, eğittikleri ve onları boğan kalabalık, öldükten sonra da onları bırakmadı, yanlarına yeni bir arkadaşına yatacak yer kalmasın diye onları rahatsız edip böylesine küçük bir köşeye sıkıştırdı...

Belinski’nin üzerinde basitçe yazılmış siyah granitten bir anıt ve aynı şekilde bir haç var: “Visaryon Grigoryeviç Belinski, 26 Mayıs 1848”. Dobrolyubov ağır, herhangi bir süsleme ya da sembol olmayan, sadece ismi, doğum ve ölüm tarihinin yazdığı taştan bir lahidin altında yatıyor. Pisarev’in mezarında siyah üzerine küçük, beyaz bir haç var sadece. Çujbinski’nin arkadaşları mezarına büyük, beyaz bir anıt koydular. Yanındaki aile bölümünü ayıran ağaç parmaklıklar kuşun kalemle yazılmış. Burada kendi eserim olmayan şiirler var, büyük bölümü Nekrasov’dan. Burada acı ve aşkın ifadesi olan saf bir yazın var. “Okuttuğun herkes seni hatırlıyor”. “Sen unuttun mu yoksa”?

...Doğa ana! Ne zaman bu insanları

Göndermedin sen dünyaya,

Yaşamın tarlalarını otlar büyüyordu...

Bunun gibi yazılar vardı Pisarev'in mezarında. Belinski'nin mezarına genç şairden bir şeyler yazmıştı biri: "Öğretmen neredesin? Gel ve öğret bir şeyler!"

Bu tutkulu çılglık, öğretmeni alıp götüren bu ölüme olan yakınma, Belinski'nin mezarının üzerindeki tek yazıdır. Unuttular onu. Anıtın siyah graniti üzerinde tek bir çelenk bile yok...

İkinci loncanın tüccarının teselli edilemeyen karısı, kocasının mezar anıtına "Her çürümüş ve tozlu, biz senin için gözyaşı döküyoruz" yazıyor. Dul adam, 7 çocuğunu bırakıp ölen karısı için yakınıyor. Danışman ve 4. Dereceden Vladimir Nişanı, taştan alevli meşalelerle ve meşeye işlenmiş uzun şiirlerle süslenmiş mozolenin altında yatıyor. Tahta haçta yedi çocuk adı ve üç aylıktan bir yaşına kadar olan yaşları, söylemesi ne kadar da zor, yazıyor. Petersburg çocukları ölüyor...

Bir keresinde ebeveyn günü olan bir cumartesi mezarlığa gittim. Katı yasaklara rağmen anma törenlerinde insanlar semaverlerde ve çaydanlıklarda votka getirmeyi başarıyor. Binler mezarlarda oturuyor, yiyor ve içiyorlar. Anma sarhoşluk ve skandalla bitiyor. Polisler, şehirliler, katılımcılar, protokol... Gözlerini kapat ve koş. Fakat şimdi her şey sessiz, boş ve huzurlu, sadece mezarcılar küreklerle dolaşüyor ve duvarcılar yeni anıtlar yontuyorlar ve isimlerle yapmacık yazılar kazıyorlar. Çekicin vurması işçinin kiliseden kısık sesli şarkısı, "Ağaca yetmedi, yirmi beş rublecik...", kiliseden gelen şarkılar, milyonluk şehir nüfusunun yaşayan gürültüsü, tüm ses bu. Zaman zaman rüzgâr esecek ve ağaç dallarını hışırdatacak, sonra yine sessizlik...

Buradan gideceğiz. Ölülerini bırakıp yaşayanlara döneceğiz. Petergof'a mı gitsek, okuyucu? Çeşmeler yapılmaya başlandı oraya bugün, park tıka basa gezenlerle dolu, üç tane orkestra çalıyor.

İngiliz kıyılarından gelen vapur öylesine dolu ki, yolcular yolun büyük çoğunluğunu ayakta gelmek zorunda kalıyor. Rengârenk, farklı tür bir kalabalık. Rusça diğerlerinin arasında neredeyse hiç duyulmuyor: Almanlar, İsveçliler, İngilizler kendi dillerinde konuşuyorlar, elbette birinci sınıftaki tüm Ruslar ise kem küm ederek güç bela Fransızca konuşuyorlar. Petergoflu yazlıkçılar büyük oranda varlıklı bir sınıfa aitler: yüksek sosyete (beau monde) yarı

emperyal savaş nedeniyle yurt dışına ıkmayanlarla Petergof ve Pavlovsk'ta toplanmıştır. Buralara çok kalabalık yerler.

Vapur hızlıca kıyılarında tersaneler ve mağazalar yükselen Neva ağzını geçiyor. İşte tersanenin çatısının altından suyun üzerine doğru asılı duran Vladimir Monomah'ın devasa dümeni, ölü ya da canlı parçalanmaya ayrılmış savaş gemileri sol kıyıyı işgal ediyor, torpido botlarının flamaları neredeyse yarım verst uzanıyor. İlerisi sonbaharda faaliyete başlayacak olan, söylenđine göre, derinliği 28ft. olan ve Petersburg'a en büyük gemileri götüren deniz kanalının başlangıcı. Aniden kıyıları, tepeler ve ormanlarla mavileşerek genişliyor. Markiz'in su birikintisi sakın, siyah ve beyaz şamandıralar seyir yolunu düzenliyor, kumlu sığlıklar onu sarartıyor. Seyir yolunun en dar ve sığ yerinde, Neva'nın ağzından 8 verst geride, İsveç vapuru kuma oturmuş ve pervanesiyle yerinden hareket etmek için çabalayarak duruyor, römorkör boş yere onu hareket ettirmeye alışıyor. Burada kuma saplanmış İsveçlinin yanından sessizce seyrediyoruz.

İleride, güneş çok parladığında denizde sıkça görölen hafif sisin içinde gemi direkleri ve burunlarıyla çentikli ve dar şeritler görünüyor. Bu Kronşdadt, sağında dalgalı bir hat üzerinde Finlandiya kıyıları uzanıyor, solda parklar ve bahçeler kaplanmış Strelniy ve Petergof kıyıları var. Arkasında uzaklaşan Petersburg'un engin resmi, münferit binalar artık görünmüyor artık, sadece İsak katedralinin kubbesi sabırsızca altın bir yıldız gibi yanıyor.

Petergof rıhtımı kıyıdan neredeyse yarım verst gerilmiş, uzun ağaçtan bir iskeleden oluşuyor. İskelenin başında, müziğin gümbürdediği restoranların yakınlarında ünlü bir parkın girişi var. Onu biraz geçince antik Petersburg arlığına girersiniz.

Burada her şey eski ve sağlam. Parkın kendisi de eski, ağaçların çoğu Büyük Petro'nun bizzat kendisi tarafından dikilmiş. Fıskiyeler eski, bir zamanlar öyle bir inşa edilmişler ki bir daha hiç onarıma ihtiyaç duymuyorlar. Eski saray, denize ulaşan ve bir gecede kazılan ünlü kanalın ve Sampson'un serpintisiyle diğer fiskiyelerin içinden bakıyor. Bahçeyi dolduran ve Monplaisir tarafına sıkışan kalabalık kesinlikle bu iki önemli ve ağırbaşlı yere yaklaşmıyordu, panyerleri, Fransız kaftanlarını, ipek çorapları ve kılıçları görmek isterdim. Yalnızca uşaklar şeritli dar fraklar, kırmızı yelekler, kısa pantolonlar ve tozluklu çikolata rengi ayakkabılarla geçmişi hatırlatıyordu. Monplaisir'in kapısının yanında duruyorlardı ve sanırım, kapıyı açacaklar, aranne kartallarından biriyle çıkacak. Fakat uşak yalnızca süs için durmuyordu, Petro ve Katerina'nın en sevdikleri yeri görmek isteyenler iki grivna almak için de duruyordu.

Monplaisir alçak, tuğladan, 17. Yüzyılın Hollanda tarzında basit ve güzel inşa edilmiş bir yapı. Birkaç küçük odanın bulunduğu yalnızca bir tane büyük bir salonu var ama yanlarında büyük pencerele iki galeri uzanıyor. Ge'nin "1.Petro Prens Aleksey'i Sorguluyor" adlı tabloyu ya da kopyasını görenler bu büyük salonun geniş anlamını kavırıyor: Ge onu doğadan çizdi ve hiçbir detayı kaçırmadı. Salona giriyorsun, ortada büyük bir masanın olmaması, masada oturan korkunç bir babanın olmaması ve ona karşı utanan ve titreyen bir oğulun olmaması garip bir şekilde tuhaf geliyor.

Monplaisir'in önünde direkt olarak denize bakan beyaz trabzanlarla çevrili bir teras var. Bu Petergof'un en güzel yeri, boşuna tüm sahibeleri onu sevmemiş. Buradan Petergof'ta, Kronstadt'ta görünüyor, yüzlerce gemi seyir yolunda oraya buraya yüzüyor... Deniz, tembel dalgalarla kıyıdaki kayalıklarda kırılıyor. Eğer kalabalık, sonsuz değil, bıktırıcı sohbetler olmasaydı burada bir saatten fazla otururdum.....

Dokuz saat. Vapura gitme vakti. İyi geceler.

Vsevolod Mihayloviç Garşin, 1882.

AMMA BU KÜNİNG ERTESİ HEM BAR!

Ahmet Dursun TAMER

Repressiya: 1917'den 1950'li yıllara kadar Sovyet hükûmetinin meydana getirdiği baskı, zulüm, hayata kast gibi nice insanın ve özellikle **soydaşlarımızın** maruz kaldığı kanlı bir dönemin ismidir.¹

Bu yazıda, Türkistan davasının ve Ceditçilik² hareketinin büyük isimlerinden olan Behbudi'nin³ Repressiya döneminde öldürülmesi üzerine Sovyet baskısını göz önüne alan, Sadriddin Aynî⁴ tarafından yazılmış şiirin bir kısmı bulunacaktır.

BEHBUDİ EFENDİ'Yİ HATIRLAYIP KATİLİNE VE KATLEDİLDİĞİ YERE HİTABEN

Ey medfen-i insaniyet, ey maktel-i ahrâr,

Ey merkez-i vahşanîyet, ey mekmen-i eşrâr!

Ey insanlığın mezarı, ey hürriyetçilerin öldürüldüğü yer,

Ey vahşiliğin merkezi, ey kötülerin gizlenip pustuğu yer.

Minglerçe yigitler başını tenden ayurding,

Minglerce esâretzede oğlanları kırding.

Binlerce yiğitlerin başını tenden ayırdın,

¹ Bu dönemin Türkistan coğrafyasına etkileri hakkında geniş bilgi almak isteyen okuyucularımızın, Prof. Dr. Ahmet Buran tarafından yazılan "Kurşunlanan Türkoloji" kitabı tavsiyemizdir.

² Usûl-i Cedîd adlı eğitim hareketinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. İsmail Gaspıralı Bey başta gelen temsilcisidir. Bu eğitim sistemi üzerine okullar açılmıştır. İlk olarak 1884 yılı Kırım'da İsmail Bey'in açtığı okulla beraber sonraları bir fikir olarak Türkistan coğrafyasına yayılmıştır. Halkın bilinçlendirilmesi için eserler verilmiş, "Dilde, fikirde, işte birlik" sloganıyla birlik şuuru işlenmeye çalışılmıştır. Uyanış hareketidir.

³ Türkistan Ceditçilik Hareketi'nin kurucularındandır. 1875 yılında doğmuştur. Soyu Hoca Ahmet Yesevi'ye dayanmaktadır. 1894 yılında babasını kaybetmesi üzerine amcası himâyesinde büyümüştür. Edebiyat, siyaset ve dile ilgi duymuştur. İslamî bilgisinin yanı sıra Avrupa kültürüyle de ilgilenmiştir. İsmail Gaspıralı Bey'in görüşlerini benimsemiş kendi ülkesinde de bu yolu izlemeye çalışmış eserler vermiştir. Sovyet ideolojisini kabul etmemesi sebebiyle tutuklanmış 1919 yılında öldürülmüştür.

⁴ 1878 yılında Buhara Emirligi'nde Gicduvan'da doğmuştur. Farklı medreselerde eğitim görmüştür. On sekiz yaşına kadar muhtelif mahlaslar kullanmış daha sonrasında Aynî mahlasını kullanmıştır. 1900'lü yılların başından itibaren sosyal meseleler üzerine ilgi duymuştur. Rusya'daki Türk aydınları tarafından yenilikçi bir hareket olan ceditçilik onun ilgisi çekmiş, bu yol üzere ilerlemiştir. Gazete ve dergilerdeki yazıları, şiirleri ile tanınır hâle gelmiştir. Özbek-Sovyet ve Tacik-Sovyet edebiyatının önemli isimlerinden olan Sadriddin Aynî 1954 yılında ölmüştür.

Binlerce tutsak erleri kırdın.

Kan tk, yine kan tk, yine kan tk!

Kan seli bilen âkîbet'l-emr, yarıl, k!

Kan dk, yine kan dk, yine kan dk!

Kan seliyle sonunda sen de yarıl k!

Kan tk de ml kanga, yıkıl kanga, boğul l!

Ta kanga bulganmasın azade birar kul!

Kan dk de gml kana, yıkıl kana, boğul l!

Ta ki kanına bulanmasın hiçbir temiz kul!

Ey div  cehâlet uyu, ey kanla tolar dâr

Şâd ol bu kn!

Amma bu kning ertesi hem bar!

Ey canavar ve cehâlet yuvası, ey kanla dolan yer,

Mutlu ol bugün!

Ama bugünün yarını, ertesi var!

Bir dest-i riyâ, dest-i cefâ, dest-i hıyânet,

Mmkin mi seni eylese kettikçe sıyânet?

İkiyzllĞn eli, sıkıntının eli, hâinliğin eli,

Mümkün m ki seni sürekli korusun?

Kelr elbet, kelür elbet, kelür elbet,

Zâlimleri tard etmeye, mahvetmeye nevbet!

Gelir elbet, gelir elbet, gelir elbet,

Zalimleri uzaklaştırmaya, yok etmeye nöbet.

Ey kâtile, ey fâcire, ey fitne-i Turan!

Turan eli fitneng ile bolsun mı perişan?

Ey kâtil, ey günahkâr, ey Turan'ın fitnesi,

Turan ili senin fitnen ile olsun mu perişan?

Minglerçe yigit başını kelték bilen ezdin,

Minglerçe yigit na'sını sarcın kebi tizding.

Binlerce yiğit başını sopalarla ezdin,

Binlerce yiğit bedenini arşın gibi dizdin.

Zindanlarga minglerçe tiriklerini çirütting,

Behbûdi kebi dahi-yi Turan'nı da asting!

Zindanlarda binlerce diriyi çürüttün,

Behbûdi gibi Turan dâhisini de astın!

Baş kes, yine baş kes, neçe kün keyf ü safâ sür!

Lekin közingni aç, kelesi künleringi kör!

Baş kes, yine baş kes, günlerce keyif ve sefâ sür!

Lâkin gözünü aç, gelecek günlerini gör!

.....

Bir kün kelür elbet, kelür elbet, kelür elbet!

Ey hâine, öç almağa âcizlere nevbet!

Bir gün gelir elbet, gelir elbet, gelir elbet!

Ey hâin, öç almaya âcizlere nöbet!

.....

Bir kün kelür elbet,

Acizlerge növbet,

Öç almağa senden,

Ey menba-ı nekbet!

Körsem oşa künni...

Bir gün gelir elbet,

Acizlere nöbet,

Öç almaya senden,

Ey musîbet kaynağı!

Görsem o günü...

Sadriddin Aynî

Amanat¹ (Emanet)'Den İki Dörtlük

Ahmet Dursun TAMER

Санаға берілмей құлдық

Салтыңды дәріпте жыр қып

Ертеңің болады жарқын

Халқыңнан кетпесе бірлік!

Aklına verilmeden kölelik,

Töreni öven bir şarkı söyle.

Yarının aydınlık olacak,

Halkının birliği bozulmazsa.

Тұғырлы тіліңді сақта

Ақиқат дініңді сатпа

Қара жер аңанды қорға

Абылай отырған таққа

(Kökü uzun bir zaman dilimine yayılan güçlü), kurallı dilini sakla,

¹ Hassak isimli Kazak müzik grubunun bir şarkısının adı.

Gerçek olan dinini satma,

Kara yeri, toprak ananı koru(toprağına sahip çık...)

Abılay¹ oturmuş tahta.

¹ Abılay Han 1711 doğumlu Kazak birliği hareketini başlatmış olan liderlerdendir. Kazakistan'ın yetiştirmiş olduğu büyük bir devlet adamı, komutan ve yaşadığı devrin önde gelen diplomatı olarak bilinir.

ATEŞİN AŞKI

Sönmeye yüz tutar bir kara kandil
Duvarda titreyen yorgun gölgesin
Dil versin ucunu yaktığım mendil
Adını her nakış ayrı söylesin

Gözlerim anbean ararken seni
Sedefli aynada sır olur tenin
Dudağım tadınca katil buseni
Farkına varmadım olan bitenin

Dört mevsim kara kış baharım
kayıp
Bahçemde bir daha güller açar mı
Gönlüme zehirli oklar saplayıp
Açtığın yaralar bir gün geçer mi

Sokaklar kör sağlar; dinsiz sokaklar

Ölümün camlarda gezer soluğu
Sokaklar lal olur, sensiz sokaklar
Bir güvercin düşer içer yokluğu

Gamzende çağlayan nehir yok
şimdi

Kuruyan gözlere umman neylesin
Bülbülün figanı âhı çok şimdi
Gülzarlar virane bağban neylesin

Sevdanla yandıkça can olur közün
Ateşin aşkıyla bahtiyarım ben
Sanmasın sultanım kulunu üzgün
Acılar tahtında şehriyârım ben

Ülkü OLCAY

GÖRƏSƏN NECƏYƏM

Bugün evdə yoxam mən...

Uzaqlara getmişəm...

Heç bilmirəm hardayam...

İşə bir bax, deyəsən,

Öz gözümdən itmişəm...

Eh, nə bilim...bəlkə də,

Bəlkə də tələsəndə

xəyalların dalınca,-

Yaşamağa doyunca,-

Özümə gecikmişəm.

Mən bizə çatım deyə,

Bəlkə də tanımayıb,

Öz yanımdan ötmüşəm...

Fikir götürüb məni,

Ac qalıb arzularım,

Fikir ötürüb məni...

Bu gün evdə yoxam mən,

Əlim qarımı döyür,

Açılmır ürəyim də,

Elə özünü söyür...

Sənsizlik ocağına

Atıb yandırır məni.

Ölüm qoxusu gəlir,

Bu həyat komasından,

Qəfil oyadır məni.

Sönüb ümid işığım,

Ağ günə çıxıb bilmir,

Kor qoyduğun

bu qaragün otağım.

Özümün qınağıyam...

Özüm olmayan evdə,

Özümün qonağıyam.

Bugün evdə yoxam mən,

Soruşma ki, necəyəm.

Elə səni tapandan,

Mən özümdən köçənəm.

Görəsən mən necəyəm,

Görəsən mən necəyəm?

Nigar ARİF

GÖZLERİMDEN GEÇEN KERVANLAR

Gönlüm ince bir keman vur zarif tellerine,

Sarı sıcak o rüya ancak uyanacağım,

Güneş berrak ve amansız yakalayacağım,

Dönülmez dorukların kızıl tepelerinde.

Ölüversek mi ne beraberce ve apansız,

Ruhuma bağ olur altını bozan saçların.

Nasıl akar gözlerin kalırlarsa pınarsız,

Habercisidir şayet acılar diyarının.

Gözlerimden kervanlar geçer sırtı yüklerle,

Kapkara sevdayı yağdırır kirpiklerimden.

Gözlerimden geçen onca kervan süngülerle,

Kuşatır her an mutluluğu iliklerimden.

İlhami KOÇ

MAHKÛMİYET

Zaman, bir hapishanedir.

Bileklerimizdeki saatlerse kelepçeler.

Her suçluya bir hüküm verilmiş,

Kimine 30, kimine 70 yıl biçilmiş.

Diğer kanunlardan tek farkı,

Bu mahkemede kimse müebbet ceza alamamıştır.

Ağır suçu olanlar idam ettiriliyor,

Buna da kendi işlediği suç görünümü veriliyor.

Bu hapishaneden çıkış,

Ancak hâkim kararıyla olacak.

Üzgünüm bu mahkemede kimsenin avukatı da yok.

Çünkü Hâkim kararına göre, Hâkim'in kendisi dışında herkes suçlu.

HİLÂL

SENDE KALDI

Gözlerim hep dalıyor

Uzaklara, maziye

Ağlıyorum nedensiz

Gülüşüm sende kaldı

Geçen günler anlamsız

Dünya boşa dönüyor

Ayrıldık, ah zamansız

Yüreğim sende kaldı

Hayallerim, nefesim

Yaşamaya hevesim

Göğsümdeki kafesim

Şu canım sende kaldı

Dilan KELEŞ

SÜRGÜN

Mayıstı on sekiz kırk dörtte hazan
Sürgüneydi tatar cümle kız kızan
Kuşatılmış yurdu yakılmış kazan
Dost sürgünde ben sürgünde cân sürgün

Kızıl Moskof'tur hiç yoktur freni
Çoluk çocuk doldurmuştu treni
Çalan düdük sanki ölüm sireni
Dost sürgünde ben sürgünde ân sürgün

Adigeler Kaberdeyler tek yürek
Zulme karşı elde çifte tek tüfek
Silâh olmuş bağ bağçede tek kürek
Dost sürgünde ben sürgünde tan sürgün

Lutfi baba'm kendi kırım tatarı
Çağrın gelsin kahramanım yamtarı
Topuzun kaçırmış rusun kantarı
Dost sürgünde ben sürgünde zan sürgün

Erhan ÇAPRAZ

SENSİZLİK

Yüzünün her bir murabbası
Aklımdan hiç çıkmıyor sevgilim

O muzdarip bakışların
Beni içten içe kemiriyor

Bihaber şimdi senden kalbim

Çürümüş akidelerim

Dehlizde bilinçdışı
Yatıyorum çaresizce

Bir derin özlemle
Yanıp tutuşur ruhum

Musallat olur beynim sana

Münzevi bir hâl içinde

Çokça karanlık...

Yaşıyorum sensizlikle.

Ç.Ç

TİTREYEN ELLERİM

Bir yokluk vardı içimde

Sevgisiz, kimsesiz, yoksun

Hayata dair bir şey bilmeyen

Bir çocuktum ben daha!

Yazıyordu ellerim sevgiyle

Döküyordu yalnızlığı içimde

Harap, bitmiş, çaresiz

Bir gençtim ben daha!

Duramadı, duramadı

Yazınca içimi dökerekten

Titreyen ellerim!

Ç.Ç

TÜRK DÜNYASI ORTAK ATASÖZLERİ

Türkiye Türkçesi: Deve kadar boyun olacağına düğme kadar aklın olsun.

Başkurt Türkçesi: Düyeley buyıñ bulğańsı tüymeley aklıñ bulhın.

Kırım-Tatar Türkçesi: Deve kadar boyıñ olğance, döğme kadar akılıñ olsun.

Özbek Türkçesi: Tüyedek boy bergünçe, tügmedek öy bersin.

Türkmen Türkçesi: Düye dek boyuñ bolandan, düvme dek aklıñ bolsun.

Uygur Türkçesi: Tögidek boyum bolgiçe, tügmidek eklim bolsun.

Kaynakça

Çobanoğlu, Ö. (2004). Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

KİTAP ÖNERİLERİ

